

Polónyi István – Timár János

**OKTATÁSPOLITIKA
ÉS DEMOGRÁFIA**

EDUCATIONAL POLICY AND DEMOGRAPHICS

No. 274

A Felsőoktatási Kutatóintézet a magyar oktatásügy átfogó problémáinak tudományos kutatóhelye.

Vizsgálatai a felsőoktatáson túl a közoktatásra, a szakképzésre és az ifjúsági korosztályokra is vonatkoznak, ezek problémáit összefüggéseikben elemzik, és így elősegítik az oktatásügy egészére vonatkozó döntések hosszú távú tudományos megalapozását, előkészítését.

Elemzése a rendszerváltás oktatási következményeire éppúgy irányulnak, mint az ezredforduló globalizációs kihívásainak és az Európai Unió csatlakozás követelményeihez történő társadalmi alkalmazkodásnak az oktatáspolitikai feltételeire.

Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási helyettes államtitkára által felügyelt intézet kutatási profilja – eltérően a hasonló típusú intézményekétől – stratégiai jellegű, vagyis a felsőoktatási, a köz- és szakoktatási rendszernek a strukturális, szerkezeti, politikai, finanszírozási, fejlesztési problémáira irányul, ezeket országos, regionális, területi és helyi, illetve intézményi szinten egyaránt vizsgálja.

Empirikus szociológiai kutatásaival, statisztikai és oktatás-gazdaságtani elemzéseivel, politikai esettanulmányaival a Felsőoktatási Kutatóintézet hozzájárul a felsőoktatás és a középfokú iskolahálózat fejlesztéséhez, az iskolázási létszámok és a pedagógusszükséglet előrejelzéséhez, az oktatásfinanszírozási alternatívák kimunkálásához, a felsőoktatási és tudományos kutatás Európai Unió és nemzetközi integrációjához.

Eredményeit a kormányzati oktatáspolitikai formálói közvetlenül is felhasználják, de munkatársai szakértőként a helyi önkormányzatok, a parlamenti bizottságok oktatási koncepcióinak kialakításához is hozzájárulnak.

Az intézet fenntartója az Oktatási Minisztérium, de kutatási költségeinek jelentős részét pályázati úton (OTKA, OKTK, külföldi és nemzetközi szervezetek stb.) nyeri el, illetve külső megrendelésre (önkormányzatok, kormányzati és érdekszervezetek, felsőoktatási intézmények, nagyvállalatok, alapítványok stb.) megbízásából is végez vizsgálatokat, közvélemény-kutatásokat, szakképzési és felsőoktatási intézmények, intézményhálózatok átvilágítását.

Kialakult kapcsolatrendszere sokrétű: az intézet, illetve vezető munkatársai éppúgy tagjai számos nemzetközi kutatási szervezet, folyóirat és intézmény irányító testületének, mint ahogyan a hazai tudományos és közélet testületeinek is – az MTA Pedagógiai Bizottságától a Magyar Akkreditációs Bizottságig.

A Felsőoktatási Kutatóintézet a Debreceni Egyetemmel együttműködve a felsőoktatás-kutatók posztgraduális képzésének egyik országos központja, és közös Kutatási Központot működtet az ELTE Társadalomtudományi Karával is. Az intézet munkatársai emellett tanítanak az ELTE, a DE, a SZTE, a PTE, a Budapesti Corvinus Egyetem stb. egyetemi kurzusain és több főiskolán, illetve a pedagógus-továbbképzés területi intézményeiben is.

Polónyi István – Timár János
Oktatáspolitikai és demográfia

Educational policy and demographics

FELSŐOKTATÁSI KUTATÓINTÉZET
BUDAPEST, 2006

KUTATÁS KÖZBEN 274
(219–228-ig Educatio Füzetek címen)

SOROZATSZERKESZTŐ: Tomasz Gábor

Lektorálta: Hablicsek László

A kutatás OTKA-támogatásban részesült (T 049593).

© Polónyi István, Timár János, Felsőoktatási Kutatóintézet, 2006

Felsőoktatási Kutatóintézet
HU ISSN 1588-3094
ISBN 963 404 407 7

Felelős kiadó: Liskó Ilona, a Felsőoktatási Kutatóintézet igazgatója
Műszaki vezető: Orosz Józsefné
Műszaki szerkesztő: Híves Tamás
Terjedelem: 4,0 A/5 ív
Készült a Felsőoktatási Kutatóintézet sokszorosítójában

TARTALOM

1. A demográfia fogalma és elméletei	5
2. Népesedéspolitika	9
3. A születések változása	10
4. A népesség nem és életkor szerinti megoszlása	16
5. A házasságkötések és válások	22
6. A vándorlás	24
7. A népesség területi eloszlása	28
8. Az oktatási rendszer fejlesztése és a népesség-előrebecslés	31
8.1. A népesség előreszámítása Magyarországon	31
8.2. A cigány népesség	37
9. Az oktatási rendszer inputja	40
9.1. Az oktatási rendszerek szerkezeti sajátosságai	41
9.2. A részvételi hányad alakulásának nemzetközi tendenciái	42
10. Az oktatás outputja	46
Befejezésül	49
Irodalom	50
Mellékletek	52
Summary	60

1. A demográfia fogalma és elméletei

A demográfiai folyamatok, ezen belül a születések száma fontos szerepet játszik az iskolázás fejlesztésében, mivel az iskolarendszer, illetve a közoktatás-politika keretében meghatározza a tanulók számát, életkor és nemek, etnikai és felekezet szerinti összetételét, valamint területi elhelyezkedését. Ezeket az összefüggéseket vázolja jelen írás.¹

A demográfia szó a görög "démosz" (nép, népesség) és a "grafeia" (leírás) szavak összetételéből származik, tehát a népesség leírását jelenti. A demográfia a népesség számának, valamint nemek, életkor, családi állapot, foglalkozás és más ismérvek szerinti összetételének és területi elhelyezkedésének változásait elemző és azok törvényszerűségeit feltáró tudomány.

A demográfia eredete a régmúlta nyúlik vissza. Már Konfuciusz (Kr. e. 551-497) is vizsgálta, mi az "ideális" arány a földterület és a népességszám között. Platón (Kr. e. 427-343) *A törvények* és Arisztotelész (Kr. e. 384-322) a *Politika* című munkájában is kitért arra, hogy a népesség számát a rendelkezésre álló földterülethez kell igazítani. Úgy gondolták, hogy a túl nagy népszaporulat szegénységet, lázadást okoz. A középkor keresztény gondolkodója, Aquinói Szent Tamás (1225-1274) nemcsak a házasságot tartotta kívánatosnak, hanem a magas gyermekszámot is. A reneszánsz korában, Morus Tamás (1478-1535) *Utópia* című művében a tökéletes földi társadalom megvalósításához fontosnak tartotta, hogy a népesség száma ne változzon. Hasonló nézeteket vallott Machiavelli (1469-1525), aki úgy vélte, hogy a népesség számának nagyobb változása társadalmi zavarokat okozhat.

Az újkorban megszületik a demográfia tudománya. Első képviselőjének John Graunt (1620-1678) tekinthető.

A demográfiai jelenségeket magyarázó biológiai elméletek teoretikusai (a legismertebbek: Thomas Malthus, Thomas Doubleday, Raymond Pearl) azt kívánják felderíteni, hogy a természet milyen módon szabályozza az emberi nem szaporodását. Megállapítják, hogy a népesség szaporodása

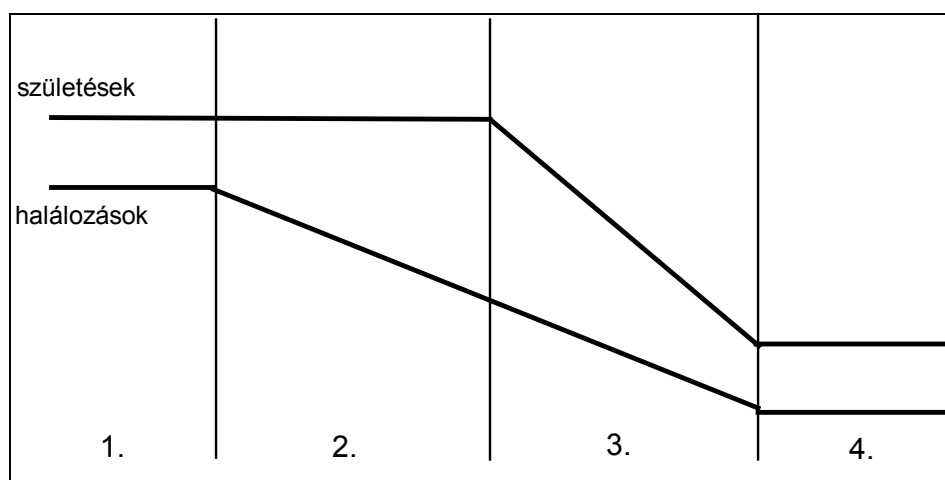
¹ A tanulmány része az OTKA keretében folyó kutatásunknak (T 049593), amelynek fő célja az oktatáspolitikai széleskörű elemzése, közvetlen eredménye pedig, reményeink szerint, egy tudományos igényű szakkönyv megírása, amely többek között a pedagógusképzésben tankönyvként is szolgálhatna. A kutatások rész-eredményeit különböző folyóiratokban, illetve egyéb fórumokon bocsátjuk vitára. Ezek egyike ez az írás is. Kérjük az olvasókat, hogy kritikai észrevételeiket és javaslatukat küldjék el szerzőknek. Segítségüket előre is köszönjük.

alapvetően a rendelkezésre álló erőforrásoktól függ. Minél inkább igénybe veszi a környezet lehetőségeit, annál lassúbb a népesség növekedése.

Az egyik legelfogadottabb népesedési teória a Frank Notestein által kidolgozott *demográfiai átmenet elmélete*, amely négy szakaszt különböztet meg.

1. ábra

A demográfiai átmenet szakaszai

Az első szakasz sajátossága a halandóság és termékenység magas és változatlan szintje. Ez főleg az iparosodás előtti társadalmakat jellemzi, amikor a magas halandóságot magas termékenység ellensúlyozta. Okai a gazdaság szerkezetében és az alacsony termelékenységben rejlenek, és a társadalmi viszonyokon és erkölcsökön alapulnak.

A második szakaszban a halandóság jelentősen csökken, de a termékenység jóval lassabban mérsékelődik. Ennek következtében a népesség szaporodása gyorsul. A mai fejlett régiókban a halandóság csökkenésének fő oka a középkor végét megelőző agrotechnika fejlődés, és az élelmiszer-termelés gyors növekedése, valamint a pusztító járványokat visszaszorító higiéniai rendszabályok bevezetése volt.

A harmadik szakaszban folytatódik a halandóság csökkenése, amit most már kiegyenlít a termékenység visszaesése. Ennek következtében a termékenység és a gyermekek száma is alacsony szintre esett vissza, a népesség száma gyorsan csökkent.

Az utolsónak vélt negyedik szakasz jellemzője, hogy a halandóság és a termékenység alacsony szinten stabilizálódik, ami a népesség csökkenését vonja maga után.²

A demográfiai feltételezések fontos kiindulópontja a közgazdász Adam Smith (1723-1790) teóriájának egyik alapelve, miszerint a nemzetek gazdagságának forrása elsősorban a munka. A népszaporodás a rendelkezésre álló élelmiszer mennyiség, illetve a munkaerő iránti kereslet függvénye.

Egy másik ismert népesedési teória a *hullámszármazélmélet*, amelynek legfontosabb teoretikusa Richard Easterlin. Eszerint a termékenység ciklikusan változik. Amikor a kisebb kohorszok lépnek munkaképes korba, nő a munkaerő iránti kereslet, és emelkednek a jövedelmek, ami a termékenység növekedésével jár. Amikor a népes korosztályok nagy munkaerő-kínálata miatt a jövedelmek mérséklődnek, a termékenység is csökken.

A *termékenység "hasznosság-költség" elmélete* (legismertebb képviselője Harvey Liebenstein) szerint a szülők akkor akarnak további gyermeket, ha az abból származó megelégedettség nagyobb, mint a befektetett költségek. Az egy gyermekből származó "hasznosság" részint a gyermekből mint örömforrásból ("tartós fogyasztási jószág"), részint abból ered, hogy esetleg növeli a család jövedelmét, s magában foglalja azt is, hogy a gyermek biztosíték a szülők számára öregkoruk és betegségük idejére. A költségeket és hasznosságokat számos tényező befolyásolja: a jövedelem, a gyermek várható élethossza, a társadalom foglalkozási struktúrája, a gyermeknevelés költségei, a hasznosságok történelmi változása (pl. egy gyermek hasznossága más egy parasztcsaládnál, mint egy hivatalnoknál, más egy szegénynél, mint egy gazdagnál).

A *New Home Economics irányzat* (kidolgozója Gary Becker) szerint a gyermekvállalás a család racionális döntéseinek sorozata, amelyet alapvetően a gyermekekkel járó kiadások nagysága és a családi jövedelem befolyásol. A szülők gyermek utáni vágya "mennyiségi" és "minőségi". Mivel a gyermekek "minősége" a rájuk költött kiadások következménye, a szülők jelentős része korlátozza gyermekei számát azért, hogy jobban iskoláztathassa őket. Becker a gyermek utáni vágyat összeköti a tartós fogyasztási cikkek utáni kereslettel: a bérből és fizetésből élők, ha autót, lakást vagy más tartós fogyasztási cikket akarnak vásárolni, akkor mérsékelniük kell gyermekeik számát.

A *szociológiai megközelítés* (legismertebb korai képviselői például Louis-Adolphe Bertillon [1821-1883] és Arsène Dumont [1849-1902]) lényege, hogy a népesség reprodukciós magatartása a szociális környezet és az egyéni akarat eredője. A civilizáció fejlődésével a jólét növekedése,

² A teoretikusok egy része szerint (Jean Bourgeois-Pichat) a demográfiai átmenetet a posztindusztriális korszak követi. Eszerint a népesség száma a fejlett országokban kb. 2025-ig, a fejlődő országokban pedig 2080-ig növekszik, majd rohamosan csökkenni kezd, s az emberiség 2250-re, illetve 2400-ra kihal.

az egyházak befolyásának csökkenése, az oktatás kiterjesztése stb. a demográfiai jellemzők változásához vezet. Az egyik teória szerint a születési arányszámok csökkenni kezdenek minden olyan társadalmi csoportban, amelynek tagjai inkább tanulás útján, mint vagyon segítségével változtatják meg társadalmi helyzetüket.

A civilizált társadalmakat irányító népesedési elv a "társadalmi kapillaritás", amelynek lényege, hogy az egyének állandóan társadalmi helyzetük javítására törekszenek, s a gyermek iránti igényt alárendelik a társadalmi ranglétrán való előrejutásnak. A társadalmi felemelkedés reményének hiányában az egyén energiáit családjára fordítja, tehát sok gyerek születik, magas a népszaporulat.

2. Népesedéspolitika

A népesedéspolitika a társadalom, illetve az állam törekvése, hogy a népesedési folyamatokat és struktúrákat módosítsa. Ez történhet közvetlen népesedési célú jogszabályok vagy intézkedések segítségével, amelyek például a házasságkötést, a válást, a termékenységet vagy a vándorlásokat közvetlenül befolyásolják. Történhet olyan gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális stb. intézkedések segítségével – azaz indirekt módon –, amelyek a népesedés folyamataira hatással lehetnek (adórendszer, szociálpolitika, családpolitika, oktatáspolitikai, egészségpolitika stb.). A fejlett európai országok nagyobb része tartózkodik a direkt népesedési célú intézkedésektől, mivel a gyermekvállalást az állampolgárok magánügyének tekintik.³ Ezek az országok többnyire jelentős szociálpolitikai támogatást nyújtanak azonban a gyermeket nevelő családoknak, bár gyakran nem a népesedés, hanem inkább az esélyegyenlőség céljait hangsúlyozzák.

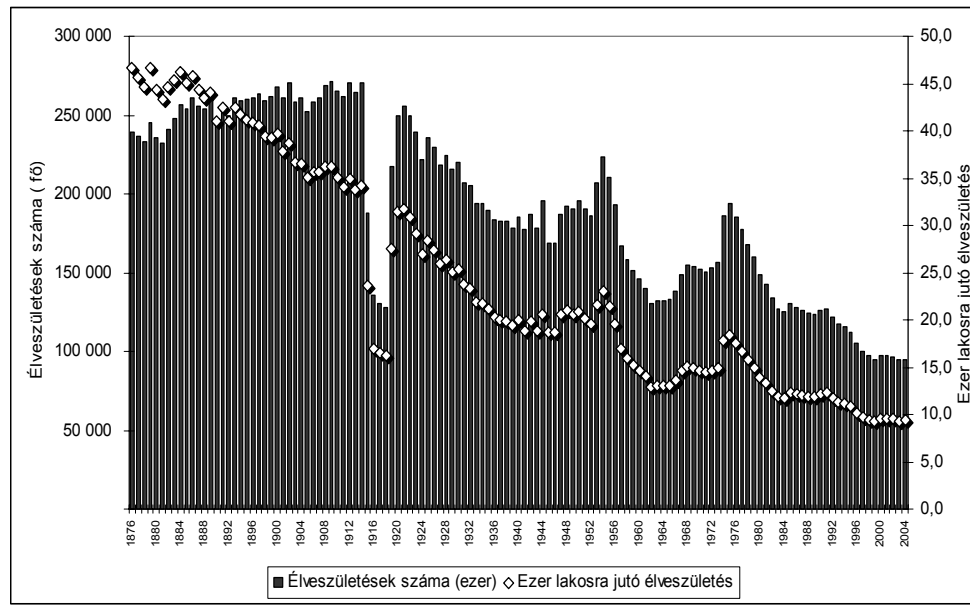
³ Kivétel azonban például a korlátozó bevándorlással kapcsolatos politika, amely a szabadságjogok hangsúlyozása ellenére igyekszik behatárolni a bevándorlást.

3. A születések változása

Az oktatást befolyásoló alapvető demográfiai folyamat a születés, illetve a termékenység. A *születési arányszám* a népesség valamely csoportjához viszonyítva fejezi ki a születések gyakoriságát, míg a *termékenység* a szülőképes korú nők számához viszonyítja a születések változását.

2. ábra

Élveszületések száma és aránya Magyarországon, 1897-2004

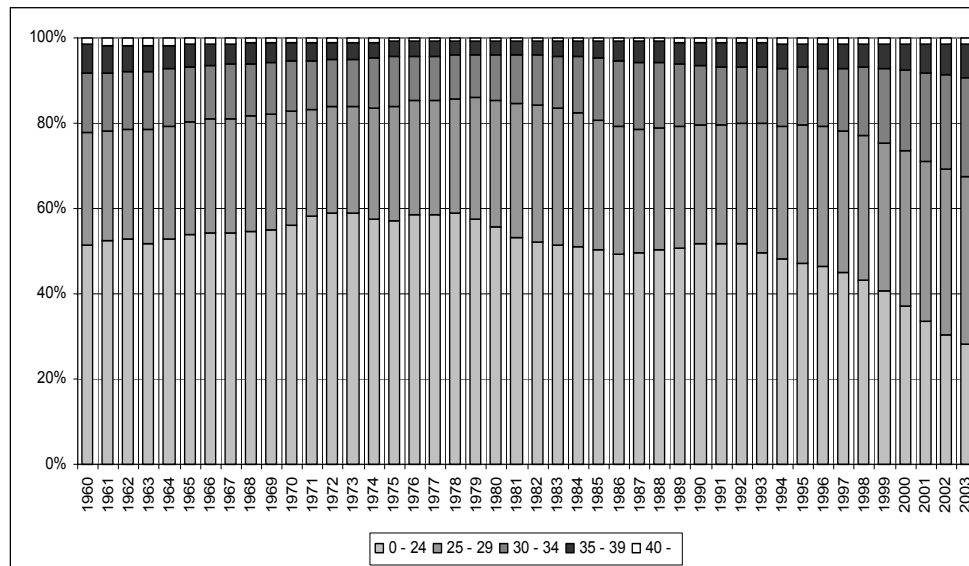

Legáltalánosabb formájában a (nyers) *születési arányszám* az élve születettek számát ezer lakoshoz viszonyítja. Ez a *születési gyakoriság (natalitás)*. A *nyers élveszületési arányszám* a népesség kor és nem szerinti összetételétől függ, amelynek hatását standardizálással lehet kiegyenlíteni.

A termékenység az életkor és az idő függvényében változik. Ezt mutatja a *korspecifikus termékenység*, amit általában a 15-49 éves nőkre számítanak ki. A *teljes termékenység indexe* azt mutatja, hogy ezer (vagy egy) 15-49 éves nő hány gyermeket szül az élete folyamán.

3. ábra

Az élveszületések megoszlása az anya korcsoportja szerint Magyarországon, 1960-2003

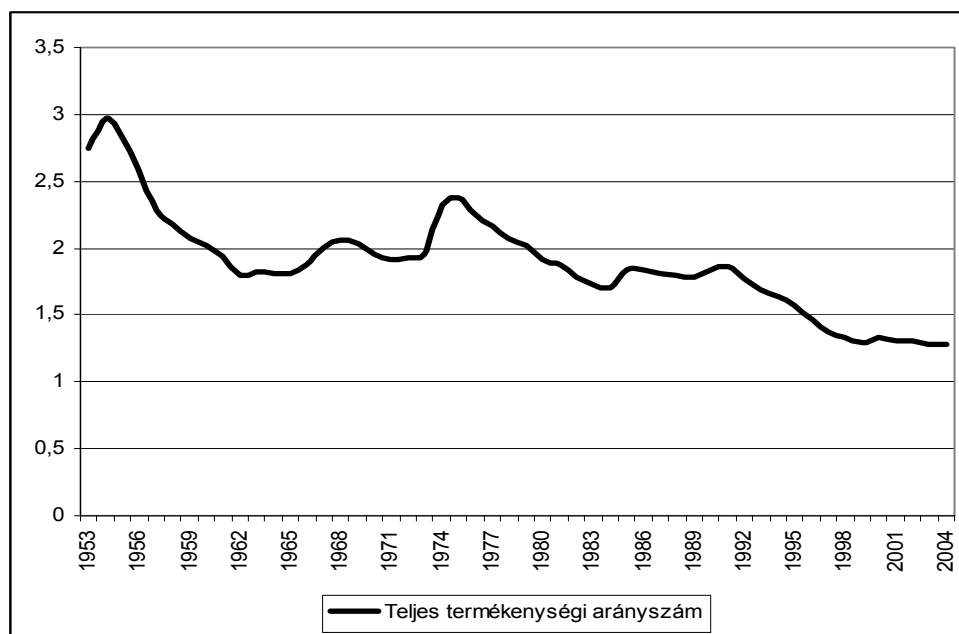

A születések, az életkörülmények által is befolyásolva, a nők különböző életkorában következnek be. Magyarországon a hatvanas években a szülések 55-58%-a a 25 évnél fiatalabb nőknél történt. A körülmények változása, különösen a tanulás időtartamának meghosszabbodása következtében a 2000-es évek elején e korcsoportban a szülések aránya 30% alá csökkent, és a 25-30 éves nők a gyermekek közel 40%-át szülték.

Az ezredfordulón az első gyermeküket szülő nők átlagos életkora folyamatosan emelkedik: a legfejlettebb országokban közelít a 30 évhez, nálunk nemrég hagyta el a 25 évet.

4. ábra

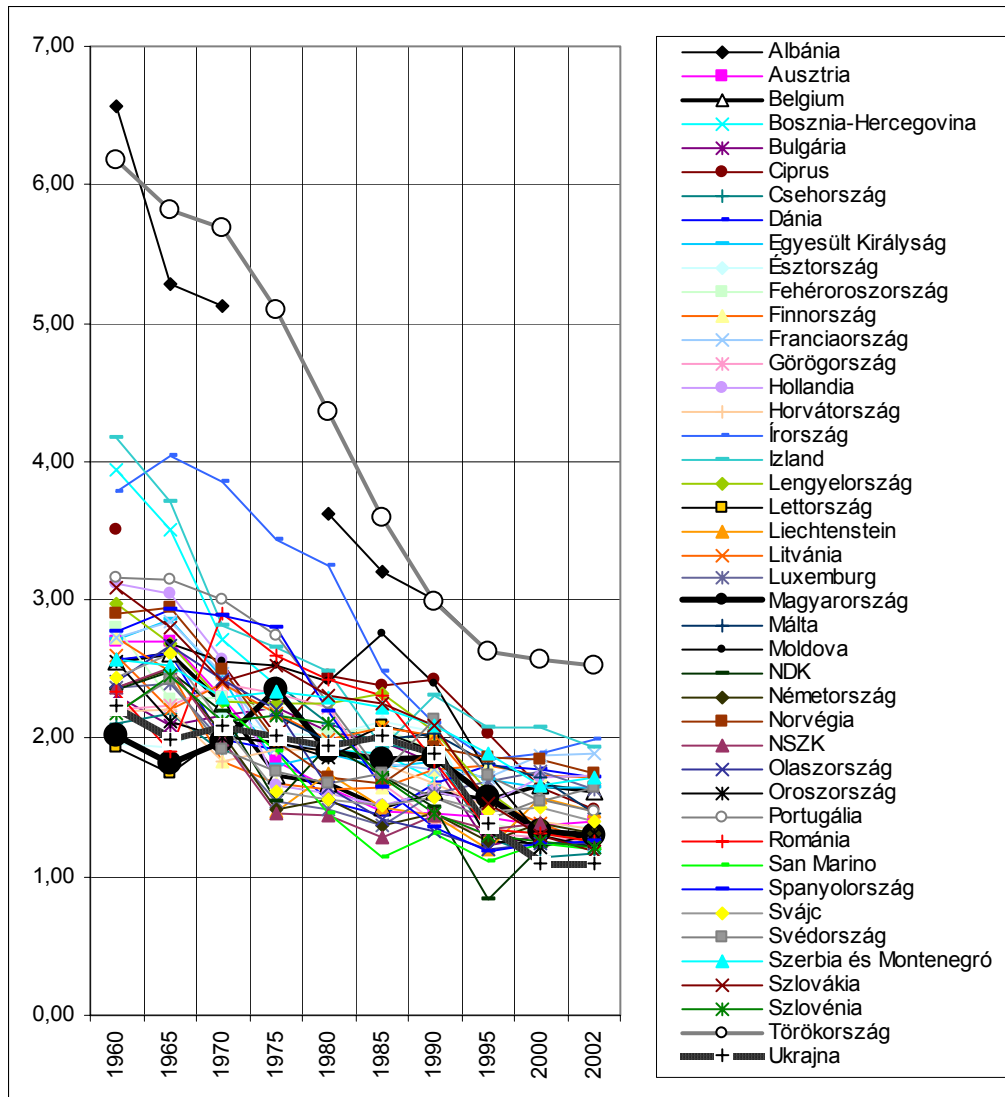
A teljes termékenységi arányszám Magyarországon, 1953-2004

A már említett demográfiai átmenet Magyarországon a 19. század második felében kezdődött és a 20. század vége előtt zárult le.

5. ábra

A teljes termékenységi mutató alakulása Európában 1960-2002 között

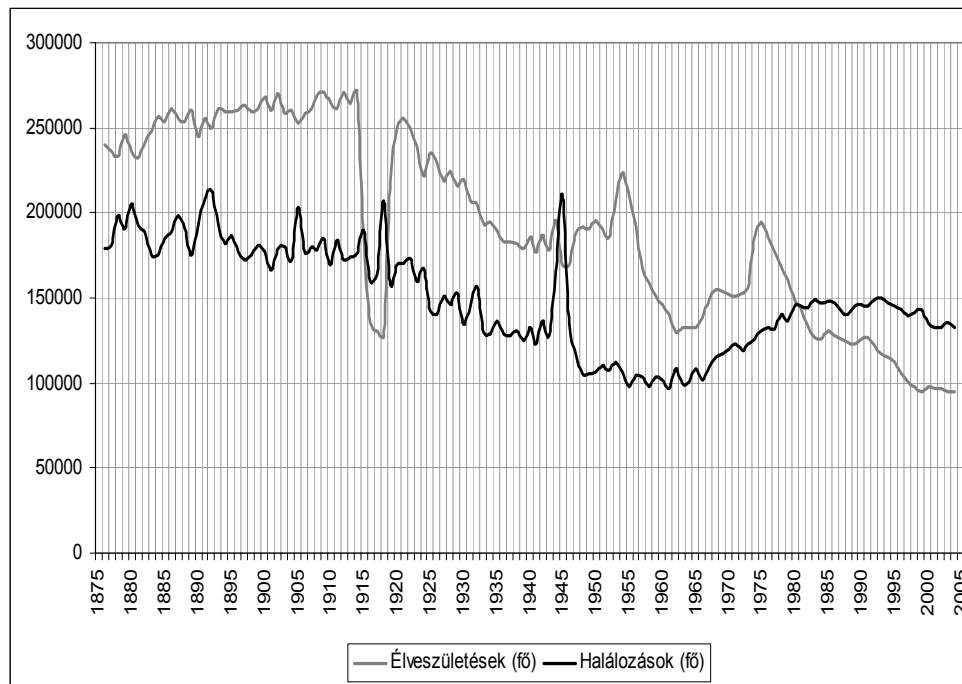

A születési arányszám a társadalmi, gazdasági fejlődés magas fokán általában alacsony. A fejlett országokban a népességreprodukció a kritikus 2-2,1 érték alá csökkent. A fejlődő országokban ma is magas a termékenység. Magyarországon, az ezredfordulón, a termékenység a fejlett országok között is alacsony szinten van.

A szülések és halálos esetek számának változása az ország történelmi eseményeinek hatásait is magán viseli.

6. ábra

**A születések és halálozások számának változása Magyarországon
1876 és 2004 között**

A 20. század két világháborúja eltérő módon érintette a népességet. Az első világháborúban kisebb volt az emberveszteség, de a háború alatt nagyon csökkent a termékenység. A második világháborúban a termékenység csökkenése kisebb volt, viszont a háború embervesztesége és a zsidó lakosság nagy részének 1944. évi deportálása és elpusztítása következtében az ország népessége számottevően csökkent.

A második világháborút követően, az elhalasztott szülések miatt, a szülési arány először emelkedett, majd az ötvenes évek elején csökkenni kezdett. Ezt az akkori diktatúra adminisztratív úton, szigorú abortusztilalommal akarta megakadályozni. Az 1952-ben bevezetett intézkedések hatására a születések száma ugrásszerűen emelkedett. A drákói abortusztilalom miatti elégedetlenség 1954-ben a szigorú intézkedések visszavonását kényszerítette ki. Ezt követően a születések száma gyorsan csökkent, és a hatvanas évek elején a mélypontra süllyedt. Ekkor Magyarországon volt a világon a legalacsonyabb a termékenység.

Ezt követően a szülési kedv növelésére már nem adminisztratív módszerekkel, hanem olyan szociálpolitikai intézkedésekkel ösztönöztek, mint a családi pótlék, majd a gyermekgondozási szabadság és segély (GYES)

bevezetése 1967-ben. Ezek mérsékeltek a nők növekvő munkavállalása és a szülés, gyermekgondozás közötti ellentmondásokat.

A hetvenes évek elején a születések számának növekedése ismét megállt. A termékenység javítására a szülő nők számának későbbi növekedésének idejére előkészített népesedéspolitikai csomagot, az intézkedéseket sürgető belpolitikai nyomásra, a tervezettnél korábban, 1973-ban vezették be. Így a két évtizeddel korábban született nagy létszámú női korosztályok által szült gyermekek száma is megugrott. A hetvenes évek második felében megismétlődött tehát a korábbi demográfiai hullám.

A termékenység 1975. évi csúcsát követően a szülések száma gyorsan csökkent, és az ezredforduló után tartósan kilencvenezer alá esett. Fél évszázaddal a kezdetük után a demográfiai hullámok most kezdenek elsimulni.

A gyorsan növekvő, majd csökkenő évjáratok átvonulása évtizedeken át ismétlődő zavarokra vezetett a hazai iskolázásban. Az iskolába lépő gyermekek számának hullámozásához az iskolaépületek kapacitását csak kényszerintézkedésekkel, kétműszakos tanítással lehetett hozzáigazítani. A pedagógushiány pótlására képesítés nélkülieket állítottak munkába. Később a feleslegessé válók foglalkoztatása okozott gondokat. A demográfiai hullámozás az oktatás és képzés minőségének romlásához is hozzájárult. Ez rámutat arra, hogy nélkülözhetetlen az oktatástervezésnek a demográfiai folyamatok elemzésével történő megalapozása.

4. A népesség nem és életkor szerinti megoszlása

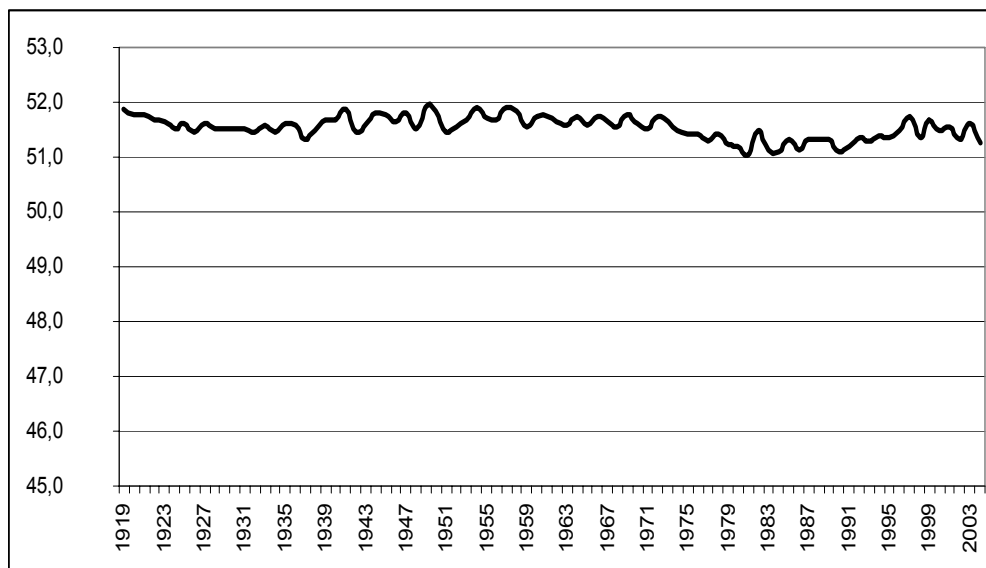
A népesség összetételének két legalapvetőbb ismérve a nem és az életkor szerinti megoszlás.

A két nem arányát különféle módon szokták megadni. Az egyik módszer a nemek szerinti megoszlás, amikor az össznépességhez viszonyítva százalékban mutatják be a férfiak és a nők arányát. A másik mutatószám a nemi arány (a két nem egymáshoz viszonyított arányszáma), amit leginkább a férfiak számának a nők számához viszonyított mutatójaként adják meg, oly módon, hogy 1000 nőre hány férfi jut – ez a maszkulinitási arány. A femininitási arány pedig az 1000 férfira jutó nők számát adja meg.

A nemek arányát több tényező határozza meg. Az egyik ilyen meghatározó tényező a fiúszületési többlet – az a jelenség, hogy minden emberi társadalomban általában több fiú születik, mint lány.

7. ábra

A fiúk aránya az élve születettek között Magyarországon

A másik alapvető tényező a két nem halandósági különbsége, az a jelenség, hogy modern társadalmakban minden korcsoportban magasabb a férfiak halandósága. Ezek alapján alakul ki a nemek aránya, általában úgy, hogy a fiatal népességben férfitöbblet (legfeljebb kicsi nőttöbblet) van, a kor-

ral előrehaladva pedig egyre nagyobb nőtöbbslet alakul ki. Erősen növelik a nőtöbbsletet a háborúk, amelyekben általában a férfiveszteség nagyobb, és a kivándorlás, mivel mind a belső, mind a külső vándorlásban elsősorban a férfiak vesznek részt. Ezek a tényezők a világ egészét tekintve kiegyenlítő hatást fejtenek ki, így 1990-ben a világon élő népesség 50,3%-a volt férfi, és 49,7%-a nő, ami azt jelenti, hogy 1000 férfira 987 nő jutott. A világ különböző régióiban azonban igen eltérő a nemi arány. A fiatalabb kormegoszlás miatt a fejlődő világban férfitöbbslet van (1000 férfira 966 nő jut), ugyanakkor a fejlett országokban 1000 férfira 1064 nő jut.

Magyarországon az első világháborúig kiegyenlített nemi arányt találunk. 1910-ben 1000 férfira 1007 nő jutott. A háború erősen megváltoztatta ezt. 1920-ban már a népesség 51,5%-a nő volt, azaz 1000 férfira már 1062 nő jutott. A két világháború között csökkent a nőtöbbslet, azonban a második világháború nyomán ismét eltorzult az arány. 1949-ben 1000 férfira 1081 nő jutott. A háború után ismét a kiegyenlítődés felé mozdult el az arány, s 1970-ben 1000 férfira 1063 nő jutott. Ezt követően azonban a növekvő férfigalandóság miatt 1995-ben 1000 férfira 1089 nő jutott. Az előreszámítások szerint 2020-ban 1000 férfira 1106 nő fog jutni. A nemek aránya lakóhely szerint is igen jelentősen eltér. Budapesten a legnagyobb a nőtöbbslet, a vidéki városokban ennél kisebb, a községekben még kisebb. Ennek az az oka, hogy a népesség előregedése a községektől a főváros felé haladva növekszik.

8. ábra

Ezer férfira jutó nők száma

Megjegyzés: 1941 és 1947 között hiányoznak az adatok.

A népesség korcsoportok szerinti felosztásának több formája szokásos. A nemzetközi összehasonlítások céljából leggyakrabban használt korcsoportok a következők: csecsemők (egy év alattiak), gyermekek (1-14 évesek), fiatalok (15-24 évesek), felnőttek (25-59 évesek), időskorúak (60 évesek és idősebbek).⁴ A nagy korcsoportokon belül további megkülönböztetések is szokásosak.⁵

A munkaképes korúak korhatárai az adott ország jogrendszerétől függenek. Nálunk korábban a 15-59 évesek korcsoportja tartozott ide a férfiak

⁴ Egy másik használatos, az előbbinél egyszerűbb csoportosítás: gyermekkorúak (0-14 évesek), fiatal munkaképes korúak (15-39 évesek), idősebb munkaképes korúak (40-59 évesek), időskorúak (60 évesek és idősebbek). Vannak olyan esetek, amikor a munkaképes korúakból csak egy csoportot alkotunk: gyermekkorúak (0-14 évesek), munkaképes korúak (15-59 évesek), időskorúak (60 évesek és idősebbek).

⁵ Így a magyar gyakorlatban a következő gyermek- és ifjúsági korcsoportokat szoktak megkülönböztetni:

- iskoláskor előtti: bölcsődéskorúak (0-2 évesek) és óvodáskorúak (3-5 évesek),
- iskolaköteles korúak vagy általános iskolás korúak: általános iskola alsó tagozatába tartozók (6-9 évesek) és általános iskola felső tagozatába tartozók (10-13 évesek),
- serdülő korúak: középiskolás korúak (14-17 évesek) és felsőfokú oktatási korba tartozók (18-22 évesek).

esetében (és a 15-54 évesek a nők esetében). Azonban ennek mára mind az alsó, mind a felső korhatára megváltozott. Az alsó korhatárt az iskolakötelezettség és a munkabírási jogszabályi korhatára, a felső korhatárt pedig a nyugdíjkorhatár határozza meg. Az időskorúak körében is szoktak speciális korcsoportokat megkülönböztetni.⁶

A népesség kormegoszlását az egyes korcsoportokhoz tartozók arányával szokták bemutatni – ez a népesség korstruktúrája. Másik jellemző az átlagéletkor, amely a népesség összes tagjának átlagos életkora (súlyozott számtani átlaga), illetve a medián életkor, amely a népességet szám szerint két egyenlő csoportra osztja.⁷ Egy speciális mutatószám az eltartási teher arányszáma, amely a produktív-improduktív korúak arányát fejezi ki (általában oly módon, hogy a 100 munkaképes korúra jutó improduktív korúak számát számolják ki).⁸

A kormegoszlást grafikusan korpiramissal (vagy népességi piramissal) szokták ábrázolni. A népességi piramis alakja a korösszetétel jellegzetességei alapján többféle lehet. A piramis vagy gúla forma akkor tapasztalható, ha a fiatal korosztályok aránya nagy, tehát szaporodó népesség esetében. A hagyma vagy urna alak, amikor öregszik a népesség. Ez tehát a fogyó típusú népesség jellemzője. A harang alakú népességi piramis a stacioner korösszetétel jellemzője. Magyarország korfájának történelmi alakulása jól szemlélteti a piramis–harang–hagyma fejlődési stádiumokat.

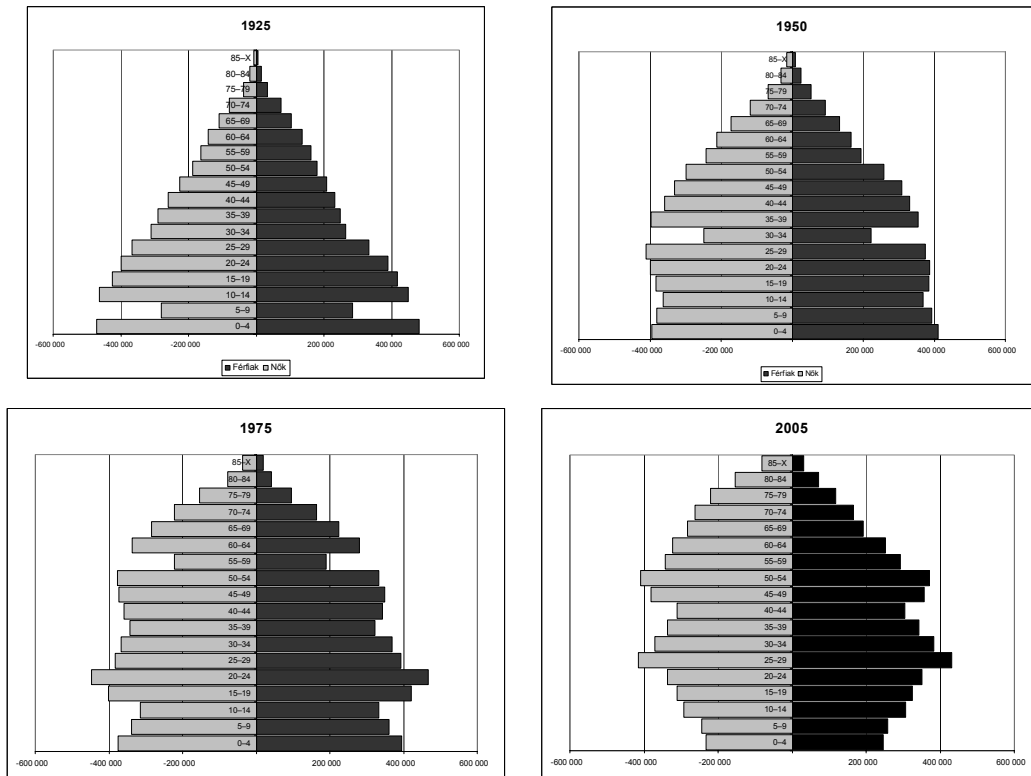
⁶ Például a fiatal időskorúak (60-69 évesek), közepes időskorúak (70-79 évesek), legidősebb korúak (80 évesek és idősebbek). Vannak országok, ahol az időskor alsó határát 65 évben határozzák meg, s a speciális öregkori korcsoportok ebben az esetben: 65-74, 75-84, 85-x évesek.

⁷ 1990-ben az ENSZ adatai szerint a világ népességének közel egyharmada volt gyermekkorú, kevesebb mint 10%-ot tett ki az öregkorúak aránya, és alig valamivel több mint 60%-ot a munkaképes korúaké. A népesség medián életkora 24,2 év volt. Ugyanakkor jelentős különbség van a fejlett és fejlődő világ között. A fejlett országok medián életkora 34 év, a fejlődő országoké 22 év. A fejlődő világ népességének közel 36%-a gyermekkorú, a fejlett országokban pedig 21%. Fordított a helyzet az öregkorúakat illetően: a fejlett világban ez 17%-os, a fejlődő világban csak 7%-os. Az egyes világrészek közül a legfiatalabb korstruktúrájú Afrika, ahol a medián kor 17 év, a lakosság fele gyermekkorú, s csak 5% öregkorú. Európa medián életkora 35 év, a gyermekkorúak aránya csak 20% (Klinger 1996: 51).

⁸ Ezt a mutatót két összetevőre szokták bontani, az egyik a 100 munkaképes korúra jutó gyermekkorú számát, a másik a 100 munkaképes korúra jutó időskorúak számát adja meg (amely két szám összege az eltartási teher mutatója). A két improduktív korcsoport egymáshoz való viszonya a népesség jövőbeli potenciálját jellemzi, azaz a 100 gyermekkorúra jutó öregkorú mutatószám a népesség öregedésének a fokát.

9. ábra

Magyarország korfája 1925-ben, 1950-ben, 1975-ben és 2005-ben

A kormegoszlás igen jellegzetes különbségeket mutat az ország területi egységei között.⁹

A népesség megoszlását más ismérvek szerint is vizsgálni kell. Egy igen fontos szempont a népesség nemzeti vagy nyelvi hovatartozása szerinti megoszlás, amelyet többféle ismerv alapján szokták vizsgálni - ezek közül a leggyakoribbak:

⁹ Budapest lakossága a legöregebb, itt a lakosság 22%-a öregkorú és csak 15%-a gyermekkorú. Legfiatalabb a vidéki városok népessége, itt 18% az öregkorúak aránya, és 19% a gyermekkorúaké (a községekben 21% öregkorú és 19% gyermekkorú lakosság található). A legelöregedettebb megye Békés és Heves (21, illetve 22% öregkorúval), a legkevesebb öregkorú pedig Fejér, Komárom-Esztergom, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében van (17%). A gyermekkorúak aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legnagyobb (22%), legalacsonyabb pedig Baranya, Békés, Csongrád, Heves, Nógrád, Somogy, Vas és Zala megyében (18%).

- állampolgárság¹⁰,
- etnikai, faji, nemzeti hovatartozás¹¹,
- nyelvi hovatartozás tekintetében a népszámlálások során háromféle adatot szoktak megkülönböztetni: az anyanyelvet¹², a használatos nyelvet¹³ és az ismert nyelvet¹⁴,
- vallási hovatartozás¹⁵.

¹⁰ Az ENSZ népszámlálási ajánlása szerint az állampolgárság a személy törvény szerinti nemzetisége. Az állampolgár olyan személy, aki annak az országnak, amelyben a népszámlálást tartják, törvény szerinti polgárává vált születés, honosítás, azzá nyilvánítás, választás, házasságkötés vagy egyéb módon. Külföldi az a személy, aki nem a népszámlálást tartó ország állampolgára (Klinger 1996: 72). Az állampolgárság kérdése mellett (vagy helyett) gyakran a születési országot állapítják meg – tehát azt tudakolják, hogy az adott országban született-e, azaz bennszülött-e vagy nem.

¹¹ Az etnikai csoport meghatározásának leggyakoribb ismérvei: etnikai hovatartozás, faj, szín, nyelv, vallás, népviselet, étkezési szokások, törzs vagy ezen jellemzők különböző kombinációi.

A faj kifejezés alatt általában bizonyos közös fizikai jellemzőkkel rendelkező személyek csoportját értik, amely tulajdonságok általában öröklődnek. A gyakorlatban ezt a kifejezést tágabb értelemben használják olyan embercsoportokra, amelyeket közös kultúra vagy nemzeti származás köt össze. Az etnikai csoport fogalma sem egységes, általában azt az embercsoportot szokták így nevezni, akiknek közös kultúrájuk, nyelvük vagy vallási hagyományaik vannak, de lehet egy etnikai csoport, faji csoport is. Az etnikai hovatartozás alatt azt az országot értik, amelyből az illető személy származik, függetlenül állampolgárságától.

A nép általában olyan személyek közössége, akiket közös múlt, vagy közös kultúra köt össze egymással.

Az egy adott területen élő személyeket, akik feltűnő különbséget mutatnak a népesség többségéhez képest, kisebbségnek nevezik – beszélhetünk etnikai, nemzetiségi, nyelvi, vallási kisebbségekről (Klinger 1996: 73).

¹² Anyanyelv = az a nyelv, amelyet a személy kisgyerekkorában, otthonában használ. A hazai népszámlálásoknál anyanyelvnek azt az élő nyelvet tekintik, amelyet az ember gyermekkorában (elsőként) tanul meg, amelyen általában családtagjaival beszél, és amelyet minden befolyástól mentesen a valósághoz hűen anyanyelvének vall. A nemzetiségi hovatartozás szempontjából minden összeírt személyt, anyanyelvére tekintet nélkül, olyan nemzetiségűként vesznek számba, amelyhez tartozónak minden befolyástól mentesen vallotta magát.

¹³ Használatos nyelv = amelyet a személy jelenlegi otthonában általában a leggyakrabban beszél

¹⁴ Ismert nyelv = amelyen a személy beszélni képes

¹⁵ Az ENSZ Európai Népszámlálási ajánlásai alapján a vallás = vallási meggyőződés vagy hit, függetlenül attól, hogy hívei szervezett csoportba tömörülnek, vagy egy meghatározott vallási tanokat valló csoporthoz csatlakoznak. A magyar népszámlálások 1870 és 1949 között tudakolták a vallási hovatartozást, 1960 és 1990 között pedig nem.

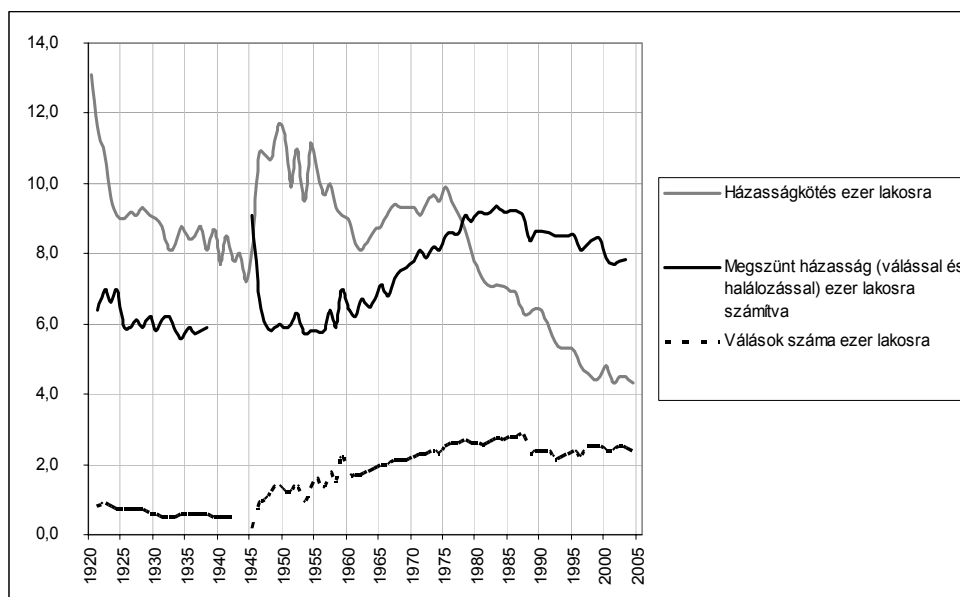
5. A házasságkötések és válások

A házasság a történelmi fejlődés során kialakult, a férfi és nő közötti párkapcsolatot szabályozó társadalmi intézmény.¹⁶ Korábban az egyház, a modern államokban a jog által szabályozott aktus érvényesíti a házasságot.

A házasságkötések arányának változása korábban nagymértékben befolyásolta a termékenységet. Az utóbbi évtizedekben ez a kapcsolat fella-
zult a fejlett országokban. Magyarországon is gyorsan terjednek az élettársi kapcsolatok és a magányos életmód, ami hozzájárult a termékenység csökkenéséhez.

10. ábra

A házasságok számának alakulása Magyarországon, 1920-2005

¹⁶ Ha két ember lép házasságra, akkor monogám házasságról beszélünk, ha egy férfi több nővel, akkor poligám (többnejű) házasságról (ritkábban, de előfordul több-férjűség, azaz poliandria is).

Endogén a házasság, ha a házasságra lépők azonos etnikai, törzsi csoportba tartoznak, az exogén házasság esetében nem. A homogén házasság esetében a házasságra lépők azonos foglalkozású, társadalmi-gazdasági csoporthoz tartoznak, a heterogén házasságban nem.

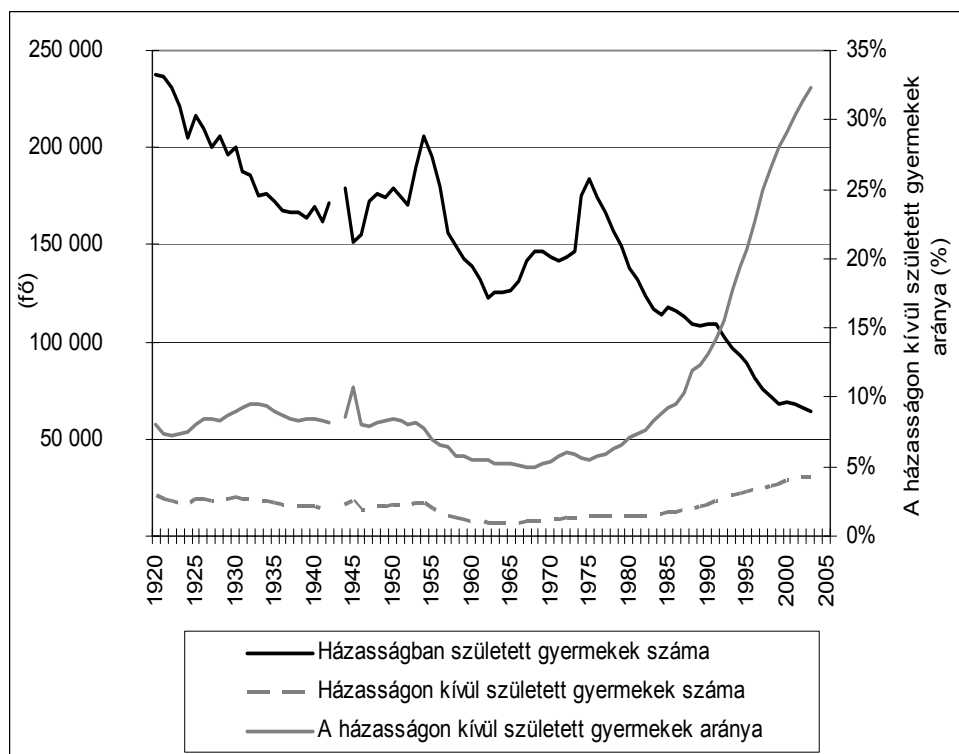
A házasságkötések aránya hazánkban a második világháború után újra emelkedett, majd a hatvanas évektől gyorsan csökkent, és az utóbbi években már öt ezrelék alá esett.

A házasságkötések száma néhány ország kivételével (pl. Ciprus, Dánia) mindenhol csökken, és az európai fejlett országok többségében 6 ezrelék alá süllyedt.

A válások számának alakulása színesebb képet mutat. A dél-európai országokban, valamint a vallásosabb népességű más országokban (például Írországban, Lengyelországban) igen alacsony.

11. ábra

A házasságon belül és kívül született gyermekek száma és aránya Magyarországon, 1920-2005

Megjegyzés: a diagramok szakadása helyén hiányosak az adatok

6. A vándorlás

A népesség vándorlását aszerint, hogy országon belül vagy országok között történik, belső, illetve külső (nemzetközi) vándorlásnak nevezzük.

A belső vándorlás lehet:

- állandó jellegű, amikor a lakosság állandó lakhelyét megváltoztatja,
- ideiglenes vándorlás, amikor az emberek állandó lakhelye nem változik,
- ingavándorlás, amikor a lakosság munkahelye és lakóhelye más településen van.

A belső vándorlást Magyarországon gyakorlatilag 1880-tól lehet nyomon követni, amikor már kérdezik a népesség születési helyét és számláláskori lakóhelyét. A vándorlási adatok azt mutatják, hogy a vándorlás fő iránya az ország minden részéből, a perifériák felől a középpont, Budapest és környéke felé tartó folyamat, amely a 2000-es évekre erősen lelassult. A 90-es évektől egyre jelentősebb viszont a Budapestről az agglomerációba történő kitelepülés.

1. táblázat

Budapest népességének alakulása

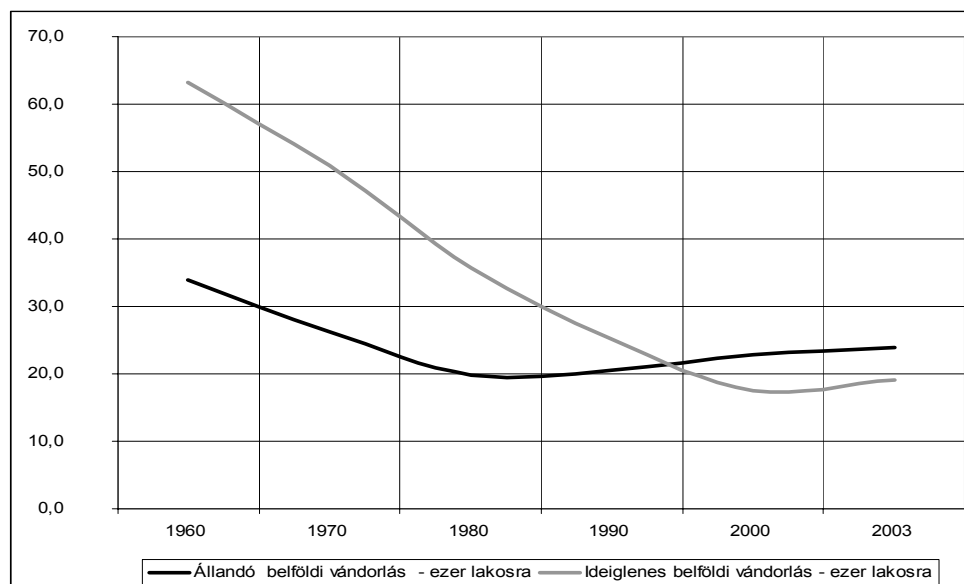
	Budapest népessége (fő)	Budapest népességének aránya az ország népességéhez viszonyítva (%)	a budapesti agglomeráció lakosságának aránya az ország népességéhez viszonyítva (%)
1990	2 016 774	19,4%	25,0%
2000	1 791 098	17,5%	23,7%
2001	1 759 209	17,2%	23,7%
2002	1 739 569	17,1%	23,7%

A belső, az országon belüli vándorforgalom – népszámláláson kívüli – megfigyelését 1955-ben a személyi azonossági igazolványok bevezetése kapcsán szervezték meg.

Mind az állandó, mind az ideiglenes vándorlás a 60-as évektől a 80-as évekig folyamatosan csökkent, majd a 80-as években stagnált, illetve nagyon kicsit növekedett. A 90-es években, a rendszerváltás után lecsökkent, majd ezt követően valamennyit ismét növekedett.

12. ábra

Az ezer lakosra jutó belföldi vándorlás

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 2004

A nemzetközi vándorlás vizsgálata során külön szokták elemezni a külföldi állampolgárok be- és kivándorlását az országba, valamint a magyar állampolgárok nemzetközi vándorlásának jellemzőit.

2. táblázat

A külföldi állampolgárok nemzetközi vándorlási adatai Magyarországon

	bevándorló	kivándorló	vándorlási különbözet
1993	16 397	2901	13 496
1994	12 752	2378	10 374
1995	14 008	2401	11 607
1996	13 734	2833	10 901
1997	13 283	1928	11 355
1998	16 052	2343	13 709
1999	20 151	2460	17 691
2000	20 184	2208	17 976
2001	20 308	1944	18 364
2002	17 972	2388	15 584
2003	19 365	2553	16 812
2004	18 099	3367	14 732

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 2004

A Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok nagyjából kétharmada Romániából, Ukrajnából és Jugoszláviából áttelepülő magyar nemzetiségű lakos.

3. táblázat

A bevándorló külföldi állampolgárok megoszlása állampolgárság szerint

ország	a belépés éve							
	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Románia	79,5	36,4	38,9	44,1	52,4	57,4	49,6	60,7
Ukrajna	–	9,5	12,0	12,0	12,5	11,6	13,5	14,0
Szlovákia	–	1,7	2,9	5,1	2,6	2,8	2,0	0,3
Jugoszlávia	1,1	9,3	12,4	8,8	5,1	2,4	3,7	6,1
egyéb európai ország	11,4	21,4	16,6	15,5	14,3	12,9	13,3	4,5
Ázsiai ország	4,5	15,7	13,0	11,0	8,3	7,6	12,4	10,5
Amerikai ország	1,7	4,2	2,9	2,4	3,5	2,9	3,4	2,2
Afrikai ország	1,4	1,5	0,8	0,8	1,1	2,2	1,9	1,5
egyéb, ill. ismeretlen	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A Demográfiai Évkönyv, 2004 alapján

A magyar állampolgárok kivándorlásáról elég hiányos adatok állnak csak rendelkezésre. A magyar kivándorlók meghatározó célországa lényegében évtizedek óta Németország és Ausztria. Az utóbbi években megnőtt a Nagy-Britanniába, Hollandiába, Svájcba, Olaszországba és Spanyolországba kivándorlók száma is.

4. táblázat

Magyar állampolgárok bevándorlása egyes európai országokba

	1991	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Németország	16 754	28 652	24 853	19 803	19 487	17 333	11 942	15 677	16 872	..	16 506	..
Ausztria	..	..	..	..	..	..	..	2594	2781	3039	..	..
Nagy-Britannia	..	..	..	..	..	..	..	1314	2265	..	..	..
Hollandia	232	260	225	303	460	534	585	527	..	668	547	379
Svájc	446	332	299	250	259	330	372	466	..	570	607	422
Olaszország	..	..	..	..	..	..	320	..	..	..	382	..
Spanyolország	..	13	19	14	..	..	31	80	205	280	418	345
Belgium	11	126	..	..	165	198	221	229	324	..	273	..
Svédország	338	151	193	216	218	218	168	166	206	167	222	159
Románia	..	91	60	280	102	340	434	272	173	111	62	56
Dánia	119	125	154	107	184	156	184	179	150	164	121	135
Finnország	95	19	40	22	43	52	86	119	128	104	100	76
Luxemburg	31	39	58	63	80	67	72	71	46	43	33	60
Ukrajna	..	..	250	95	95	..	..	..	..	48	26	16
Görögország	..	73	77	129	113	..	..	..	..	..	..	..
Szlovákia	..	45	37	36	..	36	33	14	22	32	30	25
Lengyelország	32	53	17	26	38	36	36	26	17	13	14	..
Norvégia	30	55	46	..	..	..	..	83	..	..	54	38
Oroszország	..	..	..	2	1	..	90	56	31	25	13	26
Ciprus	..	..	..	..	..	..	..	..	22	27	56	116
Szlovénia	..	2	3	..	3	1	3	5	7	23	27	26
Litvánia	65	..	..	..	1	5	2	1	3	4	2	..
Izland	8	12	8	..	8	7	9	11	..	13	6	..
Csehország	..	..	..	..	..	..	..	..	..	8	54	..
Portugália	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	29	18
Horvátország	..	..	..	..	..	..	..	..	..	10	7	9
Macedónia	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3	10	..
Belorusszia	..	..	..	..	..	..	..	..	..	6	1	3
Lettország	..	..	..	..	..	..	3	..	..	1	2	..
Moldova	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2004 alapján

7. A népesség területi eloszlása

Az ezer főre jutó elveszülések száma a 90-es évek végén az Észak-Alföld régióban volt a legnagyobb és a Nyugat-Dunántúl régióban a legalacsonyabb. A termékenység Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar megyében a legmagasabb és Budapesten, Veszprém, Zala és Vas megyében a legalacsonyabb.

5. táblázat

Élveszületések száma 1000 lakosra régióként Magyarországon

	1985	1990	1995	1998	2000	2001
Közép-Magyarország	10,8	10,4	9,7	8,7	9,1	9,0
Közép-Dunántúl	13,2	12,8	11,0	9,2	9,2	9,0
Nyugat-Dunántúl	12,2	11,6	10,3	8,7	8,6	8,7
Dél-Dunántúl	12,1	12,4	10,9	9,4	9,6	9,2
Észak-Magyarország	12,7	13,0	11,7	10,6	10,6	10,2
Észak-Alföld	14,3	14,1	12,9	11,5	11,2	10,8
Dél-Alföld	12,1	12,1	10,9	9,3	9,5	9,1
összesen	12,3	12,1	11,0	9,6	9,7	9,7

Forrás: Magyarország régiói, KSH (1999), valamint Területi Statisztikai Évkönyvek és Statisztikai Évkönyvek

A halálozási mutatók tekintetében az Észak-Magyarország és az Észak-Alföld régió helyzete a legkedvezőtlenebb, és a Nyugat-Dunántúl régióé a legkedvezőbb.

A fenti demográfiai folyamatokból következnek a régiók korcsoportok szerinti összetételének különbségei. A 0-14 éves korú népesség aránya az Észak-Alföld régióban a legnagyobb, közel 20%; Közép-Magyarországon a legalacsonyabb, alig több mint 15%. Az időskorúak aránya Közép-Dunántúlon a legalacsonyabb, s a Dél-Alföldön, Észak- és Közép-Magyarországon a legmagasabb.

6. táblázat

A népesség korösszetétele régióként Magyarországon 2000-ben (%)

régió	népesség (ezer fő)	0-14 évesek	15-39 éve- sek	40-59 éve- sek	60 éves és idősebb
Közép-Magyarország	2844,2	15,5	35,8	28,7	20,0
Közép- Dunántúl	1107,2	17,4	36,4	28,0	18,2
Nyugat-Dunántúl	984,2	16,3	35,5	28,4	19,7
Dél-Dunántúl	974,8	17,1	34,9	28,1	19,9
Észak-Magyarország	1269,1	18,2	34,2	27,3	20,2
Észak-Alföld	1522,0	19,4	35,7	26,6	18,4
Dél-Alföld	1341,8	17,1	34,3	27,9	20,7
összesen	10043,2	17,1	35,3	27,9	19,7

Forrás: Statisztikai Évkönyv 2000

Az iskoláskorú népesség aránya az Észak-Alföld és az Észak-Magyarország régióban a legmagasabb, Közép-Magyarországon a legalacsonyabb.

7. táblázat

Az népesség megoszlása régiók és összevont korcsoportok szerint 2001

	Összesen	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
0–14	1 694 936	420 689	191 173	159 840	165 057	232 651	296 325	229 201
15–39	3 574 493	1 026 118	403 364	352 058	340 352	433 308	547 847	471 446
40–59	2 847 327	811 012	315 807	284 904	282 419	355 552	413 385	384 248
60–X	2 081 559	603 979	214 357	203 431	204 540	268 881	293 614	292 757
0–14	16,6%	14,7%	17,0%	16,0%	16,6%	18,0%	19,1%	16,6%
15–39	35,0%	35,9%	35,9%	35,2%	34,3%	33,6%	35,3%	34,2%
40–59	27,9%	28,3%	28,1%	28,5%	28,5%	27,6%	26,6%	27,9%
60–X	20,4%	21,1%	19,1%	20,3%	20,6%	20,8%	18,9%	21,3%

Forrás: Népszámlálás 2001 KSH

A népesség területi eloszlása az iskolázás fejlesztésének fontos tényezője. A hazai lakosság kevesebb, mint 8%-a, a 14 éves és fiatalabb gyermekeknek pedig 10%-a 1000 főnél, a népesség mintegy 17%-a, a 14 évesnél fiatalabbaknak pedig 21%-a a 2000 főnél kisebb lakosságú településen él. Ugyanakkor az általános iskolák mintegy 20%-a működik 1000, 37%-a pedig 2000 lakosnál kisebb településen.

8. táblázat

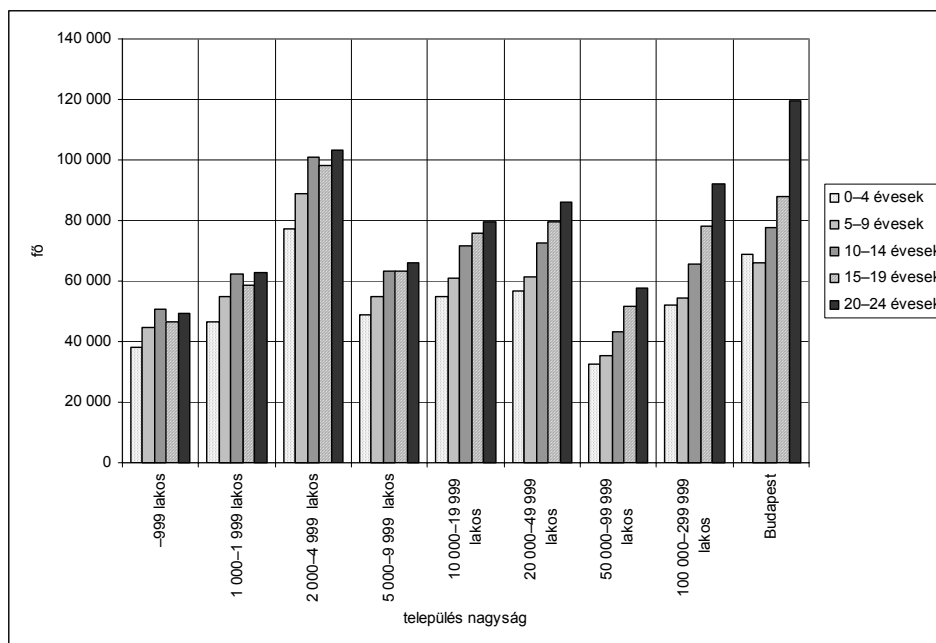
Az iskolák és az iskolaköteles népesség száma a település nagysága szerint (2001)

népesség/ település	Tele- pülés	Általános iskola	Gimná- zium	Szak- közép- iskola	5-14 éves lakosság	15-19 éves lakosság
-999	1702	762	5	4	95 425	46 299
1000-1999	648	659	3	5	117 334	58 408
2000-4999	504	573	36	30	189 853	98 103
5000-9999	139	278	94	66	117 908	63 393
10-20 ezer	79	350	97	135	132 510	75 955
20-50 ezer	42	355	101	166	134 101	79 367
50-100 ezer	12	191	76	134	78 595	51 539
100 ezer felett	2	688	274	352	264 043	166 325
összesen	3135	3856	686	892	985 817	551 356

A kistelepülési iskolák a hazai oktatás minőségét és hatékonyságát kedvezőtlenül befolyásolják.

13. ábra

Az egyes ifjúsági korcsoportok létszáma a különböző nagyságú településeken

8. Az oktatási rendszer fejlesztése és a népesség-előrebecslés

Az oktatási rendszer fejlesztésének kiindulópontja az iskolaköteles korba lépő fiatalok számának és összetételének ismerete. Ennek alapján történhet meg a felnővekvő nemzedéket fogadó iskolarendszer kapacitásának tervezése. A felnővekvő nemzedék oktatásához szükséges kapacitások tervezésének másik meghatározó tényezője a kötelező oktatás időtartamának alakulása, valamint az e feletti iskolaszintek iránti kereslet várható alakulása.

Az óvodáskorú és az iskolakezdési életkort betöltő gyermekek száma tényadat. Mind a középfokú, mind a felsőfokú képzés esetében előre kiszámítható a korosztályi létszám, s prognosztizálható a részvételi arány. Ezek az előrebecslések viszonylag kis hibahatárral elvégezhetők. Ez a demográfiai előrebecslés a kiindulópontja az oktatás fejlesztésének. A számítások magukban foglalják az oktató és egyéb személyzet létszámának, valamint az infrastruktúrának (osztályterem, kollégium stb.) a beruházási igényeit. Ezek alapján állapíthatók meg a fenntartás és működés költségei, illetve dolgozhatók ki a pénzügyi forrástervek.

8.1. A népesség előreszámítása Magyarországon

A tervezés évében született gyermekek száma meghatározza a három év múlva óvodába, hat-hét év múlva iskolába belépők számát. A tizenhat-tizennyolc éves korig tartó tankötelezettség, valamint az ezt követő mind jelentősebb oktatási részvétel következtében a 6-24 éves fiatalok nagy és növekvő része tanul. Az oktatáspolitikai stratégiájának kidolgozásához tehát legalább negyedszázados távlatra szóló népesség-előreszámítás szükséges.

A népességi prognózisok a termékenységre, a születéskor várható élet-tartamra és a vándorlásra vonatkozó adatokon és hipotéziseken alapulnak, s általában három változatban készülnek el.

A minimális változat a várható legkedvezőtlenebb népességfejlődés hatásaival számol. A maximális változat a legkedvezőbb fejlődés feltételezésére épül. A két határérték közé eső mező tartalmazza a reálisan várható középső forgatókönyvet.

Az oktatáspolitikai megalapozáshoz szükséges adatokat itt bemutató prognózist a KSH Népesedéstudományi Intézet készítette az 1995-2055 közötti időszakokra. A 2030-ig tartó intervallum adatait ismertetjük a következőkben. (A bemutatott adatok forrása Hablicsek 1998, 2000, 2001 és 2002.)

A teljes termékenységre vonatkozó három változat a következő:

- minimum változat: 1,3 gyerek 2030-ig, azaz fennmarad a jelenlegi termékenység,
- középső változat szerint az átlagos gyermekszám 1,3-ról 2020-ig fokozatosan 1,6-ig emelkedik és 2030-ig ezen a szinten marad, azaz feltételezi, hogy a nők nagyrészt pótolják a jelenleg "elhalasztott" gyermekek születését,
- a maximum változat szerint a teljes termékenység 2020-ig 1,3-ról 1,6-ra, majd 2030-ig 1,9-re emelkedik.

9. táblázat

Az előrebecsült élveszületések száma (efő/év)

élveszületések száma	1995	2000	2010	2020	2030
minimum	112,1	92,7	90,1	74,6	60,9
alapváltozat	112,1	94,2	98,7	92,8	80,6
maximum	112,1	95,6	107,5	112	102,4

A születéskor várható élettartam változatai közül a minimum változat a mai igen kedvezőtlen hazai helyzet fennmaradásával kalkulál. A középső scenárió szerint a 21. század közepén elérjük az élen járó fejlett országok mai szintjét. A maximum változat feltételezi, hogy elérjük a fejlett országok akkori szintjének alsó értékeit.¹⁷

10. táblázat

Az előrebecsült halálozás (efő/év)

halálozások száma (efő)	1995	2000	2010	2020	2030
minimum	145,4	133,4	119,3	109,3	108,2
alapváltozat	145,4	138,7	135,0	128,7	128,2
maximum	145,4	146,6	150,7	147,8	146,9

¹⁷ 2054-re vonatkozóan az alacsony érték: férfiaknál 69,0 év, nőknél 77,0 év; a közepes érték: férfiaknál 75,5 év, nőknél 82,5 év; a magas érték: férfiaknál 82 év, nőknél 88 év.

A vándorlási egyenleg hipotézisei a következők:

- A minimum változat szerint 2007-ig évi 7 ezer főre csökken a bevándorlási többlet, majd változatlan marad,¹⁸
- a közepes változat 2030-ig évi 14 ezer fő többlet,¹⁹
- a magas változat szerint 2006-ig 10 ezer főre csökken, s 2015-ig ennyi marad, majd 2030-ig évi 30 ezer főre nő.

A fentiek alapján 27 változatot lehetne képezni. Itt most csak a közepes változat népességének adatait mutatjuk be.

11. táblázat

A közepes scenárió szerinti előrebecsült népesség adatai

jellemző	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2030
átlagos gyermekszám	1,57	1,30	1,36	1,42	1,50	1,57	1,61
születés	115 598	94 645	100 929	102 411	102 420	100 388	88 108
férfi élettartam	65,9	67,1	69,8	70,5	71,3	72,1	73,5
női élettartam	74,9	75,5	77,6	78,3	78,9	79,5	80,7
halálozás	146 889	143 210	128 223	129 379	130 087	130 051	133 544
vándorlási egyenleg	17 673	17 673	14 000	14 000	14 000	14 000	14 000
természetes szaporodás	-31 291	-48 565	-27 294	-26 968	-27 667	-29 663	-45 436
népesség (fő)	10 334 042	10 219 954	10 139 854	10 077 134	10 010 113	9 937 444	9 697 043

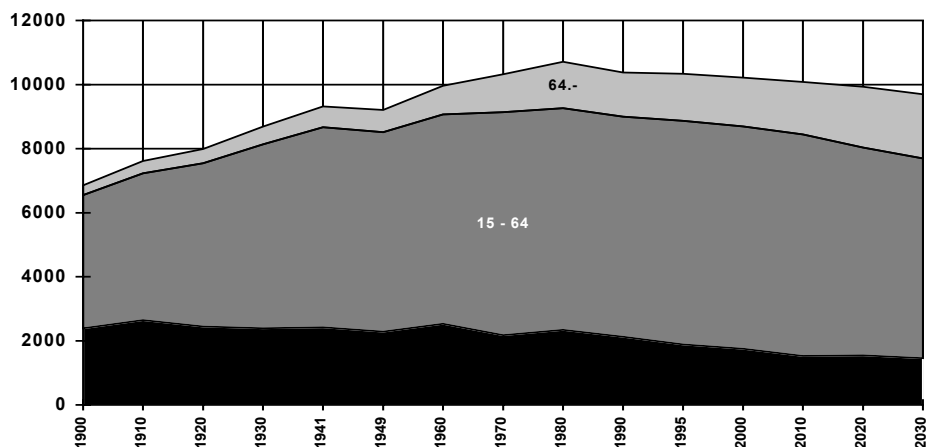
Az évezred első évtizedének végén a 0-14 éves és a 65 éves és idősebb korosztályok létszáma nagyjából azonos lesz. A következő évtizedekben az idős korosztályok létszáma tovább nő, a gyermekek létszáma pedig csökken. 2030-ban már jóval nagyobb lesz az idősek száma, mint a 15 év-nél fiatalabbaké.

¹⁸ Az alacsony változat azt a tendenciát feltételezi, ami az utóbbi időben megfigyelhető: a bevándorolt külföldiek továbbvándorlása miatt az egyenleg csökkenését.

¹⁹ Ez a változat gyakorlatilag a mai tendencia fennmaradását feltételezi.

14. ábra

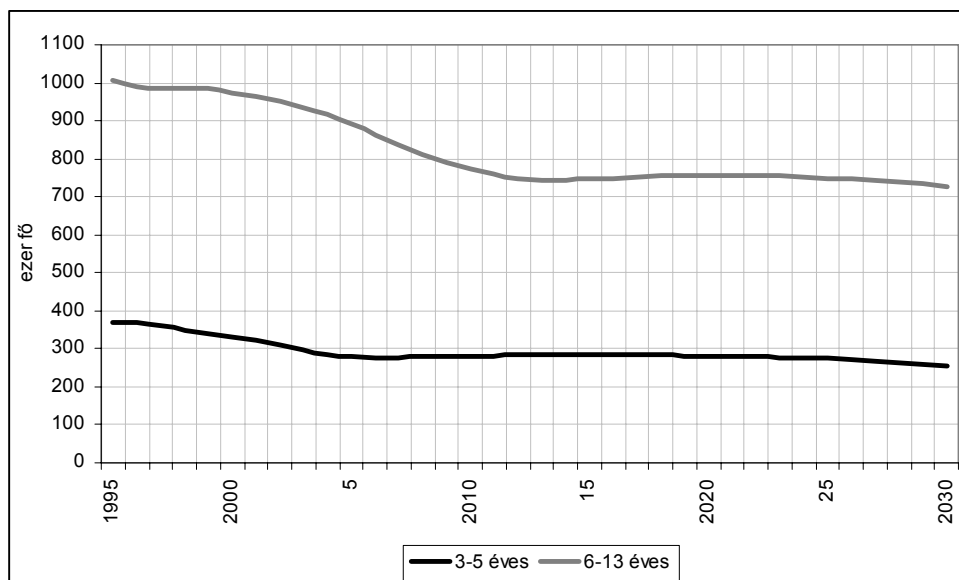
Magyarország lakosságának előreszámítása, 1995-2030

A 3-5 éves népesség létszáma 2005 és 2025 között nem, vagy csupán igen kis mértékben változik.

15. ábra

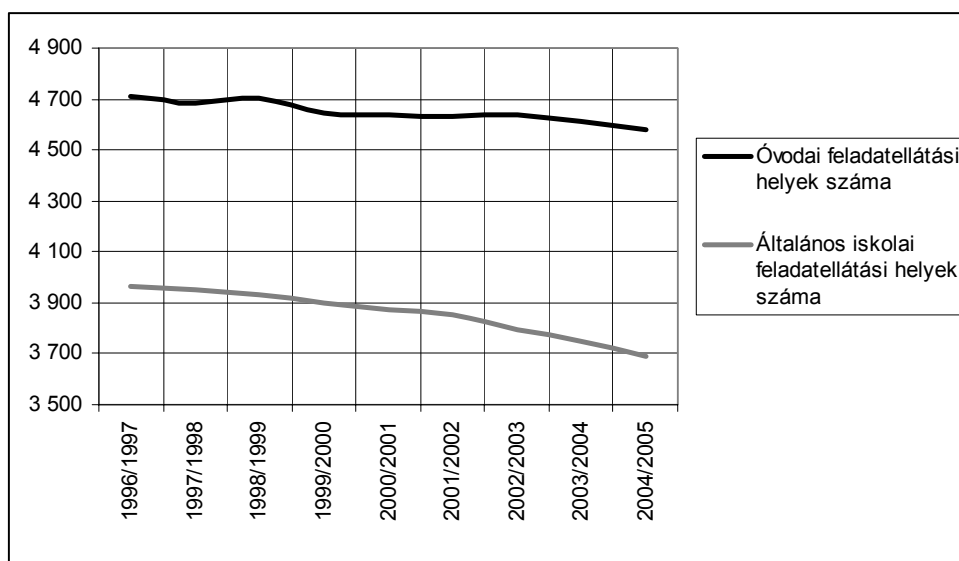
A 3-5 és a 6-13 éves népesség létszámának várható alakulása, 2000-2030

A 6-13 éves, tehát az általános iskolás korú népesség létszámának csökkenése a következő évtized elejéig folytatódik, majd ezt követően létszámuk stagnál, később kissé csökken.

16. ábra

Az óvodai és az általános iskolai feladat-ellátási helyek számának alakulása, 1996-2004

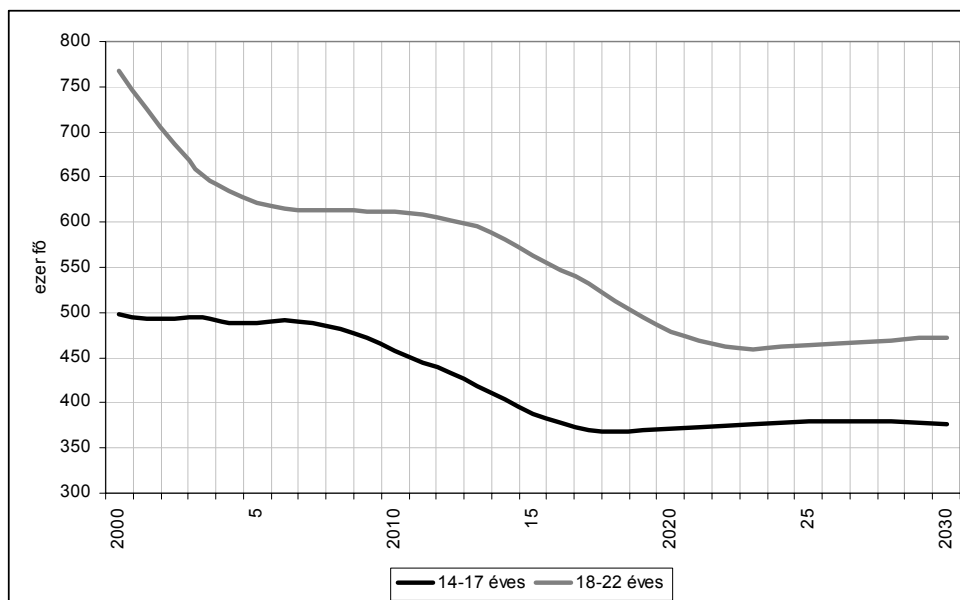

Az általános iskolai oktatás területén tehát az elkövetkező fél évtizedben a tanulólétszám további csökkenésére lehet számítani, amely egyes településeken és területeken az iskolák további elnéptelenedésével fog járni.

A 14-17 éves korosztály létszáma 2007 után kezd csökkenni, és ez mintegy 10 éven át folytatódik. Ezt követően 2017 és 2025 között egy igen mérsékelt emelkedés várható, majd a 2030-as évek elejéig ezen a szinten stagnál a létszám. A 2000-es évek elejének mintegy 490 ezer fős korosztályi létszáma 2017-re 370 ezerre csökken, majd 2025-től 380 ezer fő körül stagnál. Ez a demográfiai előrebecslés jelzi, hogy az ezredforduló oktatáspolitikájának már fel kellett volna készülni a korosztály létszámcsökkenésének a középfokú képzésre, a pedagógusképzésre, az iskolaépületekre és felszerelésekre, a munkaerőpiacra, valamint a felsőoktatásra várható hatására.

17. ábra

A 14-17 és a 18-22 éves népesség létszámának alakulása, 2000-2030

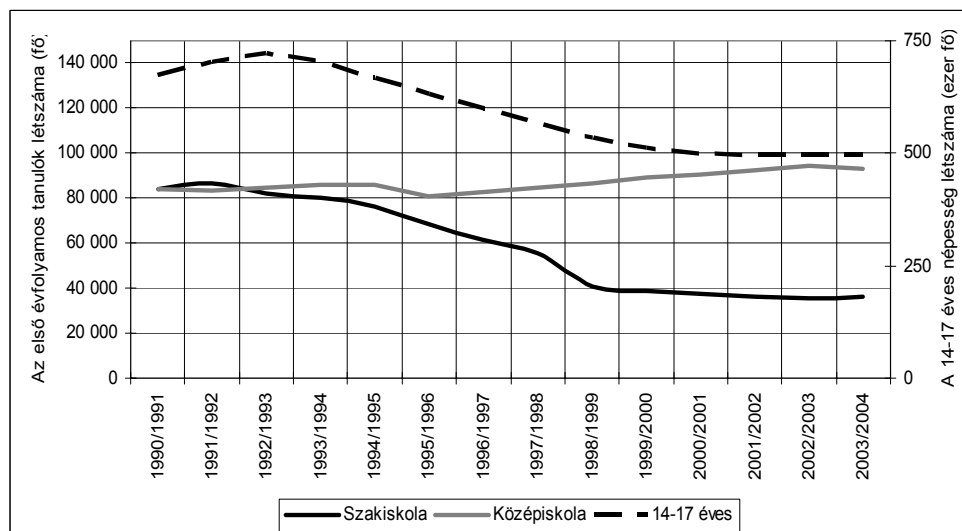
Az érettségi utáni középfokú szakképzésben és a felsőoktatásban legközvetlenebben érdekelt 18-22 éves korcsoport létszáma a 2005. évi 620 ezerről, 2022-re 460 ezerre csökken, majd 2030-ig e szinten stagnál.

A 14-17 éves korosztálynak a 90-es évek végén és a 2000-es évek elején bekövetkezett csökkenése nyomán – s az oktatáspolitikai következetlensége miatt – a középfokú oktatás jelentősen átalakult. Az iskolarendszerű szakképzés radikálisan visszaszorult, amelynek hátrányos hatásai jól kitapinthatóak az ezredforduló hazai gazdaságában.

A 2006-ban kezdődő demográfiai apály is a középfokú oktatás intézményei között kiélesedő versenyt fog eredményezni, amely versenyből a legalacsonyabb presztízsű szakiskolák kerülhetnek ki vesztesként, amely a szakiskolai képzés teljes elnéptelenedéséhez, megszűnéséhez vezethet.

18. ábra

A középiskolai, a szakiskolai elsőéves tanulólétszám és a 14-17 éves népesség létszámának alakulása, 1990-2003

A 18-22 éves népesség létszám alakulása alapvetően befolyásolja a felsőoktatás iránti egyéni keresletet. Az oktatáspolitikának meghatározó szerepe van abban, hogy ez a kereslet milyen mértékű. Más oldalról az oktatáspolitikai felelőssége, hogy a felsőoktatás képzési kínálata milyen, mennyire felel meg a gazdaság elvárásainak. Ez annál inkább fontos, mivel az ezredforduló hazai felsőoktatási szerkezete torz, s a képzés minősége súlyos hiányosságokat mutat (lásd erről Polónyi – Timár 2001).

8.2. A cigány népesség

2003-ban a 15-74 éves népesség foglalkoztatottsága egész kis híján 50%-os volt, ezen belül a férfiaké 56,5, a nőké 43,7 százalék. A 2003. évi országos cigány felmérés adatai alapján a 15-74 éves roma népesség 21%-a volt foglalkoztatott (1993-ban 22%). A cigány férfiak között a foglalkoztatottak aránya 28% volt, míg 1993-ban 28,5%. A női foglalkoztatási ráta 15%, ugyanannyi mint 1993-ban (Bodrogi – Iványi – Udvarny 2004).

A cigány fiatalok iskolai végzettsége nagymértékben elmaradt a népesség egészétől, ami társadalmi felemelkedésük egyik fő akadálya, és ké-

sőbb a munkaerő-kereslet kielégítésében is nehézségeket okozhat. Ezért a cigányság oktatása kiemelt figyelmet követel az oktatáspolitikától.

A cigányság termékenysége és születéskor várható élettartama is jelentősen eltér az egész népességtől. Ezen túlmenően a cigányság számáról és annak változásáról rendkívül eltérő adatok állnak rendelkezésre, attól függően, hogy ki milyen kritériumok alapján és milyen módon mérte, illetve becsülte létszámukat.

Az 1990-es népszámláláskor 143 ezren, 2001-ben 190 ezren vallották magukat cigány nemzetiségűnek. Az 1993. évi KSH reprezentatív felmérés szerint 394 ezer, az 1993-94-es kutatói felmérés (Kemény – Havas – Kertesi 1994) pedig 482 ezer főben határozta meg a cigány lakosság számát. A TÁRKI 2002-ben a cigányság arányát 7,8 és 8,8% közé becsülte.

12. táblázat

A cigány lakosság becsült aránya 2002-ben

	BECS92 (%)	TÖA2002 (%)
<i>összesen</i>	7,8	8,8
<i>régióként</i>		
Közép-Magyarország	3,9	4,0
Közép-Dunántúl	2,1	3,0
Nyugat-Dunántúl	2,5	2,8
Dél-Dunántúl	10,7	14,1
Észak-Magyarország	15,6	14,7
Észak-alföld	11,3	12,3
Dél-alföld	2,9	3,7
<i>...településméret szerint</i>		
500 fő alatt	8,4	10,1
500-1000 fő között	8,1	7,5
1000-2000 fő között	8,6	9,7
2000 fő felett	6,2	7,9

Megjegyzés:

Az 1992-es becslés (BECS92) az általános iskolások adatai, a KSH 1992. évi továbbvezetett népességadatai, valamint az 1993. évi cigányvizsgálat adatai alapján készült.

A TÖA 2002 a Társi 2002-es önkormányzati adatai alapján készült becslése.

Forrás: Jelentés TÁRKI önkormányzati kutatás, 2002, ősz. [Kutatásvezető: Sík Endre]. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a187.pdf>

A 2001. évi népszámlálás alapján 2003-ban 520-650 ezer főre becsülték a cigányok²⁰ számát (Debreceni 2004).

A leginkább valószínű változat²¹ szerint a cigány népesség száma és aránya a következő lehet.

²⁰ Azokat a háztartásokat sorolták a cigányok közé, amelyeket a környezetük cigánynak tekintett.

13. táblázat

A cigány népesség arányának várható alakulása nagy korcsoportonként, 2000-2030

	2000	2010	2020	2030
a cigány népesség aránya az összpopuláción belül (%)	6,1	7,4	8,9	10,7
a cigány népesség aránya a 0-19 éves korosztályban (%)	11,8	14,7	17,1	19,8
a cigány népesség aránya a 20-64 éves korosztályban (%)	5,0	6,3	8,3	10,1
a cigány népesség aránya a 65- éves korosztályban (%)	1,3	1,6	2,0	3,2

Az iskolai korcsoportokat vizsgálva megállapítható, hogy az általános iskola alsó tagozatán a cigány gyermekek aránya a jelenlegi 12-13%-ról 2020-ra 17-18%-ra, 2030-ra pedig 20%-ra nő. Arányuk az azt követő évtizedekben lassan csökkenni fog.

14. táblázat

A cigány gyermekek száma az egyes közoktatási korcsoportokon belül (ezer fő)

korcsoport	1995	2000	2005	2010	2020	2030
0-4 éves	75	76	72	78	91	92
5-9 éves	67	75	76	72	84	93
10-14 éves	61	68	75	76	77	90
15-19 éves	67	61	68	74	72	84

A cigány fiatalok növekvő száma és alacsony iskolázottsága átfogó oktatáspolitikai intézkedéseket igényel.

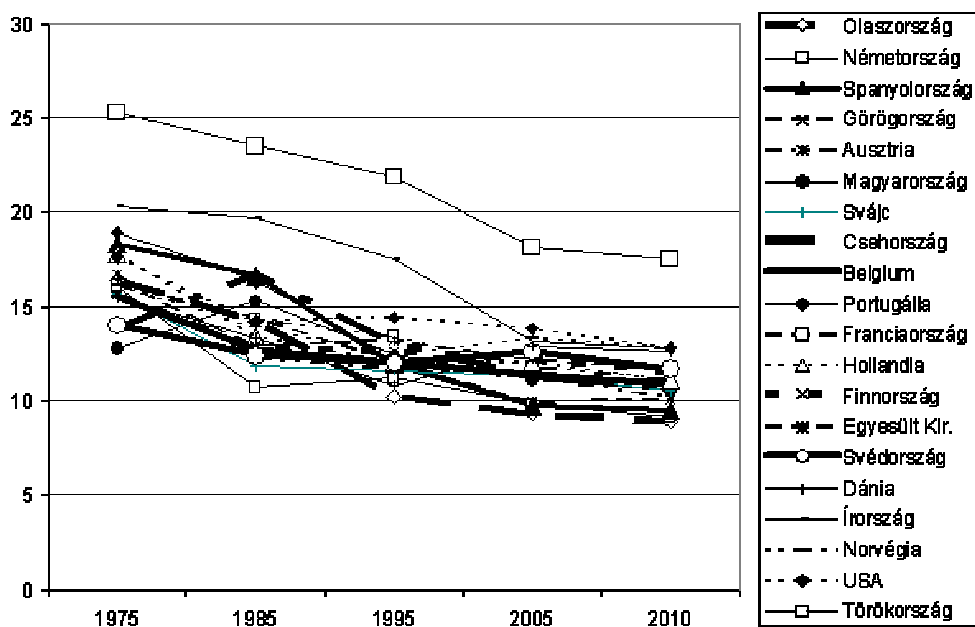
²¹ A cigány népesség előreszámítása során Habcsek László számítása abból indult ki, hogy 1995-ben a romák száma 491 ezer főre volt tehető, az éves születések száma 13 ezer, a halálozások száma 4–5 ezer fő volt évente. A keresztmetszeti átlagos gyermekszámot (más néven a teljes termékenységi arányt) 3,0-ra, a férfiak születéskor várható átlagos élettartamát 54,4 év, a nőké 64,3 évre becsülte. Az előreszámítás közepes hipotézise szerint a roma termékenység gyorsan lecsökken 2,4 körüli szintre. Majd a csökkenés lelassul: 2030-ban 2,2 felett várható, ezt követően ismét jelentős csökkenés várható, s végül megközelíti az országos átlagot. A végső gyermekszám 2050-re már jóval az egyszerű reprodukciós szint alatt lehet (1,83). A születéskor várható élettartamot tekintve az előreszámítás alapváltozata szerint a roma férfiak élettartama az 1995. évre becsült 54,4 évről 72 évre, a nőké 64,3 évről 80 évre emelkedne a következő 50 év alatt, vagyis alulról közelítené a jelenlegi európai átlagokat (ld. Habcsek 2000).

9. Az oktatási rendszer inputja

Az oktatási rendszer inputját alapvetően két részre bonthatjuk, részint a felnővekvő nemzedékre, amelynek képzése minden társadalomban kiemelt feladat, részint a „felnőttekre”, azaz a felnőttképzés résztvevőire. A felnőttképzés a 20. század második felétől – lényegében az oktatás tömegesedésével párhuzamosan – egyre nagyobb teret nyert, s mára az élethosszig tartó képzésként a társadalom tagjainak mind szélesebb körét vonja az oktatásba.

19. ábra

Az 5-14 éves korosztály arányának alakulása az összes népességhez viszonyítva néhány OECD országban

Forrás: Education at a Glance 2000

Az oktatási rendszer demográfiai összefüggéseit tekintve az egyik legfontosabb társadalmi-gazdasági feladat a felnővekvő nemzedéket befogadó iskolarendszer kapacitásának tervezése. Ennek a tervezésnek több meghatározó tényezővel kell számolnia.

- Az egyik tényező a felnővekvő nemzedék létszáma, pontosabban korcsoportok szerint várható létszáma (és nemek szerinti összetétele).

- A másik meghatározó tényező a felnővekvő nemzedék oktatás (pontosabban iskolatípusok) iránti kereslete, amit a részvételi hányaddal jellemezhetünk.

- Egy további fontos tervezési elem a felnővekvő nemzedéknek és iskolai törekvéseinek területi megoszlása.

- Rendkívül fontos tényező az oktatás várható erőforrásigénye, amely magában foglalja az oktató- és segédszemélyzet-szükségletet, az épületkapacitási igényeket (pl. osztályterem, kollégiumi férőhely), illetve az ezek működtetéséhez, fejlesztéséhez szükséges pénzügyi források megtervezését.

Az egyes korévekbe tartozók létszámát már megszületettek esetében előreszámítással tudjuk meghatározni. Az előreszámítás az előző korévbe tartozók létszáma és a továbbélés (elhalálozás) valószínűsége alapján történik. (A számítást nemenként külön-külön szokták elvégezni, az eltérő mortalitási mutatók miatt.) A meg nem születettek esetében a várható élveszületések számát is becsülni kell.

A korábbiakban – a demográfiai folyamatok kapcsán – már volt szó a modernizációval együtt járó termékenységcsökkenésről, s ennek következtében a felnővekvő nemzedék iskolába járó korosztályainak csökkenő létszámáról.

A 20. század végén lényegében valamennyi fejlett országban csökken a fiatal korosztályok aránya, s ez a folyamat várhatóan a 2000-es években is folytatódni fog.

9.1. Az oktatási rendszerek szerkezeti sajátosságai

Az iskolába járók meghatározott demográfiai mintákkal rendelkeznek. Minden ország törvényei rögzítik az iskolaköteles kor kezdetét és végét, amely alapvetően meghatározza az iskolai részvételi arányokat. Más oldalról az iskolarendszer egyes alrendszereiben tanulók általában – legalábbis a felnővekvő nemzedék képzése során – meghatározott korcsoportba tartoznak. Az egymásra épülő oktatási alrendszerek közötti átmenet alapvetően befolyásolja az oktatási részvételt.

A különböző országokban eltérő az egyes oktatási szintek átlagos hossza, az odajárók tipikus életkora, s így az egyes oktatási szintek kumulált évei sem azonosak. Ezek a tényezők magától értetődően az oktatástervezés alapadatait képezik. Az egyes országok oktatási rendszereinek (illetve azok fejlődésének) összehasonlítása azért is fontos az oktatástervezés

szempontjából, mert a fejlettebb országok folyamataiból, fejlődési tendenciáiból következtetni lehet a hazai fejlődés várható irányaira.

Az OECD-országokban az alapfokú és az alsó középfokú oktatás hosszában viszonylag nagy a változatosság. Ugyanakkor a felső középfokú oktatás az országok zömében a 12. vagy a 13. képzési évig tartott a 90-es évek végén, s hasonlóan az egyetemi szintű oktatás is az országok nagyobbik részében a 16., illetve a 17. képzési év végén fejeződött be (bár itt már több a kivétel, elsősorban a 19. képzési évig tartó oktatás). Mind a középfokú, mind a felsőfokú képzésre igaz, hogy a gazdaság/gazdagság fejlődésével a befejezés mind jobban kitolódik az életkorban.

9.2. A részvételi hányad alakulásának nemzetközi tendenciái

Az iskolakezdésre általában a 6. életévben (illetve sokszor azt követően) kerül sor.²² Az iskolakötelezettség végéig a részvételi hányad természetesen igen magas (90% feletti). A fejlett országokban a részvételi hányad az iskolakötelezettségi kor után sem csökken jelentősen, s a középfokú iskolák tipikus elvégzési életévéig viszonylag magas marad (általában 70% körüli). Elég egyértelmű a gazdasági fejlettség és az iskolaköteles kor utáni részvételi hányad közötti korreláció.

A 20. század második felétől – lényegében a II. világháborút követő évtizedtől – a köz- és a felsőoktatás tömegesedésének lehetünk tanúi. Más oldalról a közoktatás egyre hosszabb, s nyomában egyre inkább kitolódik az iskolaköteles kor is.

²² 1995-ben az OECD országok közül ennél korábban Új-Zélandon és az Egyesült Királyságban, ennél később Dániában, Finnországban, Írországon, Svédországban, továbbá Norvégiában, Lengyelországban és Svájcban kezdődött az iskola.

15. táblázat

Az iskolakötelezettség vége körüli részvételi hányad néhány OECD országban (1995)

	iskola kötelezettség vége (életkor)	középfokú képzés befejezése (életkor)	részvételi hányad az adott korosztály %-ában					
			15	16	17	18	19	20
Hollandia	18	18-19	99	98	93	83	70	60
Belgium	18	17-19	103	103	100	87	75	67
Németország	18	18	99	97	94	84	65	45
Ausztria	17	17-18	96	94	88	62	36	26
USA	17	17	98	90	79	56	42	35
Dánia	16	19-20	98	94	82	72	55	42
Finnország	16	17-18	99	93	90	81	41	43
Franciaország	16	17-19	98	96	93	84	70	56
Norvégia	16	18	100	95	90	83	49	43
Svédország	16	18	96	97	96	88	35	31
Egyesült Királyság	16	17	98	87	75	54	45	39
Magyarország	16	15-17	93	88	71	46	30	25
Spanyolország	16	15-17	94	83	75	63	53	50
Svájc	15	17-19	98	87	84	77	57	34
Írország	15	17-18	96	91	81	73	47	37
Csehország	15	17-19	99	97	72	42	26	20
Görögország	14,5	16-18	86	79	56	48	45	36
Törökország	14	17-19	48	40	26	17	17	12
Portugália	14	17	88	73	73	55	45	44

Forrás: Education at a Glance, OECD Indicators, 1997 (156. o.)

16. táblázat

**Az iskolakötelezettség vége körüli részvételi hányad néhány
OECD országban (2003)**

	iskola- kötelezettségi kor	a felső közép- fokú oktatás vége	részvételi hányad az adott korosztály %-ában					
			15	16	17	18	19	20
Hollandia	18	18-19	100	95	85	76	65	57
Németország	18	19	97	96	93	87	69	51
Belgium	18	18-19	102	100	103	88	76	67
USA	17	18	98	92	79	57	49	44
Új-Zéland	16	17-18	94	84	67	40	48	48
Egyesült Királyság	16	16-18	107	88	75	55	53	51
Spanyolország	16	17-18	98	92	81	68	57	51
Szlovákia	16	18-19	99	94	90	72	44	28
Izland	16	18-20	100	92	82	73	70	56
Magyarország	16	18-20	100	93	85	76	63	50
Franciaország	16	18-20	97	96	92	79	66	52
Dánia	16	19-20	101	93	86	81	61	43
Írország	16	17-18	99	96	83	81	55	50
Norvégia	16	19-20	100	94	92	85	54	48
Finnország	16	19	99	96	94	92	52	50
Svédország	16	19	99	97	97	94	42	44
Mexikó	15	18	57	49	40	29	41	21
Ausztrália	15	17-18	98	93	85	69	65	60
Ausztria	15	17-19	95	91	89	70	44	31
Luxemburg	15	18-19	90	86	80	71	49	30
Olaszország	15	17-19	95	87	81	76	52	41
Svájc	15	18-20	97	90	87	80	58	39
Lengyelország	15	18-20	97	95	92	85	72	64
Csehország	15	18-19	100	100	98	88	64	45
Görögország	14,5	18	92	94	65	74	90	59
Törökország	14	16-17	54	48	29	23	16	16
Korea	14	17-18	93	95	94	61	69	61
Portugália	14	18	86	84	73	61	51	44

Forrás: Education at a Glance 2005, OECD Paris 2006

A 20. század végén a fejlett országok részvételi hányada az iskolaköteles kor végéig lényegében 100%, majd a középfokú oktatás, illetve az adott ország középfokú oktatásának leghosszabb iskolatípusának elvégzési idejéig igen magas, 50-70% körüli, majd ezt követően – a felsőoktatás töme-

gesedése következtében – a 20. életév körül átlagosan mintegy 50%, de a fiatalok 20-as éveinek első harmadáig, feléig is több mint 30%.

Az adatokat áttekintve jól látszik, hogy az iskolakötelezettség összefügg a gazdasági fejlettséggel, s azt is meg lehet állapítani, hogy a gazdasági fejlettséggel általában növekszik a részvételi hányad az iskolaköteles kor után.

17. táblázat

Az egyes korosztályok iskolai részvétele (2003)

	az 5-14 éves tanuló az 5-14 éves népesség arányában	a 15-19 éves tanuló a 15-19 éves népesség arányában	a 20-29 éves tanuló a 20-29 éves népesség arányában	a 30-39 éves tanuló a 30-39 éves népesség arányában
Törökország	82,0	34,8	6,0	0,3
Mexikó	96,9	43,9	9,7	3,4
Új-Zéland	100,1	67,0	28,7	11,3
Portugália	105,3	70,9	21,9	3,6
Luxemburg	96,7	75,4	6,5	0,4
USA	97,1	75,4	22,2	5,9
Egyesült Királyság	100,5	75,9	26,3	15,7
Ausztria	98,5	77,3	18,1	3,3
Olaszország	101,9	77,8	19,3	2,7
Spanyolország	102,5	78,5	21,9	2,8
Szlovákia	97,3	79,7	13,2	1,8
Korea	93,2	81,7	27,3	1,9
Ausztrália	98,2	82,1	33,4	15,1
Görögország	96,7	82,6	25,8	0,5
Izland	98,8	83,0	35,6	9,6
Svájc	99,3	83,1	20,8	3,6
<i>Magyarország</i>	<i>100,4</i>	<i>83,4</i>	<i>22,3</i>	<i>4,9</i>
Írország	100,4	84,4	19,3	2,8
Dánia	99,1	84,7	31,9	5,7
Hollandia	99,7	84,9	24,9	3,0
Norvégia	98,1	85,3	28,6	7,0
Finnország	94,6	86,0	40,4	10,9
Svédország	98,6	86,8	34,5	13,6
Franciaország	101,4	87,2	20,4	2,4
Lengyelország	94,2	88,2	29,0	4,4
Németország	97,6	89,0	26,7	2,9
Csehország	99,8	90,1	16,6	2,9
Belgium	100,3	93,9	29,0	8,4
<i>országátlag</i>	<i>98,3</i>	<i>79,1</i>	<i>23,6</i>	<i>5,4</i>

Forrás: Education at a Glance 2005

10. Az oktatás outputja

Az oktatás tömegesedése nyomán nagymértékben növekszik a népesség iskolázottsága. A fiatalabb (25-34 éves) korosztályon belül a legalább felső középfokú végzettséggel rendelkezők aránya jelentősen megnőtt, s a fejlett országok átlagát tekintve ma már eléri a 75%-ot. A felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya is számottevően emelkedett, a fiatal korosztályok esetében megközelíti a 30%-ot.²³

²³ Fontos megjegyezni, hogy ennek egyharmada – a nálunk igen alacsony arányt képviselő – felsőfokú szakképzettséggel rendelkezik.

18. táblázat

A felső középfokú és a felsőfokú végzettségűek aránya a népesség egyes korcsoportjaiban

	az adott korú népességből legalább felső középfokú végzettséggel rendelkezők aránya (2003)				az adott korú népességből felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya (2003)			
	25-34	35-44	45-54	55-64	25-34	35-44	45-54	55-64
Ausztrália	75	64	58	47	36	32	31	23
Ausztria	85	83	75	69	15	16	14	11
Belgium	78	68	55	43	39	31	25	19
Kanada	90	86	83	71	53	46	41	34
Csehország	92	90	84	77	12	15	11	10
Dánia	86	82	80	74	35	34	32	26
Finnország	89	85	73	55	40	38	31	24
Franciaország	80	69	59	48	37	23	18	14
Németország	85	86	84	78	22	26	25	22
Görögország	72	60	44	28	24	22	16	11
Magyarország	83	81	75	53	17	16	15	14
Izland	64	62	58	48	29	30	26	17
Írország	78	67	52	38	37	27	20	15
Olaszország	60	50	39	24	12	11	10	7
Japán	94	94	82	65	52	45	33	19
Korea	97	83	55	32	47	32	16	10
Luxemburg	68	61	54	50	19	16	13	11
Mexikó	25	24	18	12	19	17	13	8
Hollandia	76	71	62	53	28	26	24	19
Új-Zéland	84	81	76	64	32	31	32	27
Norvégia	95	92	85	76	40	33	28	22
Lengyelország	57	49	46	40	20	13	11	11
Portugália	37	22	16	10	16	11	9	6
Szlovákia	94	91	84	70	13	11	12	9
Spanyolország	60	48	33	19	38	27	18	11
Svédország	91	88	80	69	40	35	32	26
Svájc	76	72	68	61	29	29	26	22
Törökország	33	25	21	16	11	8	9	7
Egyesült Királyság	71	65	64	57	33	28	27	21
USA	87	88	89	85	39	39	40	35
országátlag	75	70	62	51	29	26	22	17

Forrás: Education at a Glance 2005

Az iskolázottság növekedése nyomán ma az OECD országokban a 25-64 éves népesség átlagos iskolázottsága 12 év. A fiatalabb (25-34 éves) korosztály iskolázottsága több mint egy évvel magasabb, mint az idősebb (55-64 éves) korosztályé.

19. táblázat

Egy főre jutó átlagos iskolázottság (2003)

	egy főre jutó átlagos isko- láztottság (25-64 éves népesség)	férfiak				nők			
		25-34	35-44	45-54	55-64	25-34	35-44	45-54	55-64
Ausztrália	12,9	13,3	13,0	12,9	12,4	13,7	12,9	12,5	11,7
Ausztria	11,8	12,2	12,3	12,0	11,7	12,1	11,7	11,2	10,7
Belgium	11,3	12,4	11,7	10,9	10,1	12,7	11,8	10,6	9,4
Kanada	13,1	13,6	13,2	12,9	12,1	14,1	13,5	12,9	11,6
Csehország	12,4	12,6	12,7	12,5	12,4	12,6	12,6	12,1	11,8
Dánia	13,6	13,7	13,7	13,6	13,5	14,0	13,9	13,7	13,0
Finnország	12,1	12,9	12,6	11,6	10,5	13,6	13,1	12,0	10,4
Franciaország	11,5	12,8	12,1	11,3	10,3	13,0	11,9	10,7	9,5
Németország	13,4	13,5	13,7	13,7	13,6	13,4	13,4	13,1	12,4
Görögország	10,5	11,8	11,4	10,3	9,0	12,5	11,1	9,5	7,9
Magyarország	11,7	12,0	12,0	11,9	11,1	12,3	12,0	11,5	10,3
Izland	13,3	13,7	13,9	13,7	13,3	13,5	13,2	12,8	11,8
Írország	12,9	13,9	13,2	12,3	11,1	14,3	13,5	12,3	11,2
Olaszország	10,0	11,2	10,7	9,9	8,4	11,6	10,7	9,2	7,4
Japán	12,4	13,3	13,3	12,4	11,2	13,2	12,9	11,9	10,5
Korea	11,9	13,6	13,1	11,5	10,1	13,5	12,0	9,8	7,9
Luxemburg	13,4	14,0	13,7	13,5	13,3	14,1	13,4	12,6	12,2
Mexikó	8,7	9,5	9,2	8,5	7,7	9,3	8,7	7,8	7,0
Hollandia	12,9	13,4	13,3	13,0	12,6	13,6	13,0	12,2	11,4
Új-Zéland	12,6	12,8	12,6	12,5	11,9	13,2	12,9	12,6	11,6
Norvégia	13,8	14,3	14,0	13,6	13,2	14,7	14,2	13,7	13,0
Lengyelország	11,6	12,0	11,6	11,3	10,8	12,7	12,1	11,5	10,4
Portugália	8,2	9,0	8,0	7,7	7,2	10,0	8,5	7,7	6,9
Szlovákia	12,4	12,8	12,6	12,5	12,2	13,0	12,7	12,3	11,4
Spanyolország	10,5	11,9	11,1	9,9	8,6	12,5	11,2	9,3	7,7
Svédország	12,5	13,1	12,7	12,1	11,2	13,4	12,9	12,6	11,6
Svájc	12,8	13,6	13,5	13,2	13,0	12,8	12,4	12,1	11,5
Törökország	9,6	10,4	9,9	9,6	9,2	9,6	9,1	9,0	8,7
Egyesült Királyság	12,7	13,1	12,9	12,8	12,4	13,0	12,6	12,5	12,1
USA	13,8	13,7	13,8	14,0	13,8	14,0	14,0	13,9	13,5
országátlag	12,0	12,7	12,4	11,9	11,3	12,9	12,3	11,5	10,6

Forrás: Education at a Glance 2005

Az iskolázottság alakulása összefüggésben van a gazdasági fejlettséggel: a magasabban fejlett országok lakosságának iskolázottsága általában magasabb. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a poszt szocialista országokban az iskolázottság magasabb, mint a hasonló gazdasági fejlettségű többi országban. A magas formális iskolázottság tehát nem feltétlenül jár együtt a gazdasági fejlettséggel.

Befejezésül

A demográfiai ismeretek nélkülözhetetlenek az oktatáspolitiká számára. A hazai népesedési folyamatok szélsőséges ingadozása különösen fontosá teszi a fiatalok létszámváltozásának ismeretét. A gyorsan csökkenő gyermeklétszám átvonulása az iskolarendszeren az oktatás és képzés fejlesztési stratégiájának különösen alapos és megfontolt kidolgozását és a szükséges változtatások gondos előkészítését igényli.

A demográfiai folyamatok hosszú távú hatása különösen fontossá teszi az oktatás minőségének javítását.

Irodalom

- Andorka Rudolf (1987): A népesedéspolitika lehetőségei és korlátai. *Valóság*, 1, pp. 1-21.
- Andorka Rudolf (1987): *Gyermekszám a fejlett országokban*. Budapest: Gondolat.
- Andorka Rudolf (1990): Társadalompolitikai válaszok a népességszám csökkenésére a 21. században: Pronatalista népességpolitika, bevándorlás-politika, a foglalkoztatás növelése vagy más alternatívák? *Demográfia*, 1-2, pp. 7-23.
- Balázs József & Horváth Róbert (1995): *Bevezetés a demográfiába*. Szeged: JATEPress.
- Barta Barnabás & Hoós János (1990): Népesedés a XXI. században. *Statisztikai Szemle*, 4-5, pp. 315-324.
- Bodrogi Bea, Iványi Klára & Udvary Márton (2004): *Esélytelenül. Faji alapú megkülönböztetés a munka világában. Romák a munkaerőpiacon*. Budapest: Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Jogvédő Iroda.
[<http://www.neki.hu/kiadvanyok/eselytelenul/romakamunkaeropiacon.htm>].
- Botos Krisztina et al. (2003): *Jelentés: TÁRKI önkormányzati kutatás, 2002. ősz*. Budapest: TÁRKI. [<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a187.pdf>].
- Debreceni Erzsébet (2004): *Romák foglalkoztatási helyzete Budapesten*. [Fővárosi esélyegyenlőség módszertani füzetek sorozat]. Budapest: Fővárosi Esélyegyenlőség Módszertani Iroda.
- OECD (1998): *Education at a Glance 1997*. Paris: OECD.
- OECD (2002): *Education at a Glance 2000*. Paris: OECD.
- OECD (2006): *Education at a Glance 2005*. Paris: OECD.
- Hablicsek László & Monigl István (1987): A magyarországi népességfejlődés 2000 után. I. és II. *Statisztikai Szemle*, 8. és 9.sz.
- Hablicsek László (1998): *Demográfiai forgatókönyvek, 1997-2050*. Budapest: KSH Népességtudományi Kutató Intézet.
- Hablicsek László (2000): Kísérlet a magyarországi roma népesség előreszámítására 2050-ig. In: Horváth Ágota, Landau Edit & Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány, Új Mandátum, pp. 243-275.
- Hablicsek László (2001): *A népesség előreszámítása életkor és családi állapot szerint 1995-2055. Előzetes számítások a 2001. évi népszámlálás részleges adatai alapján*. [Kézirat].
- Hablicsek László (2002): *A demográfiai öregedés távlatai és a munkaerő-kínálat*. [Háttéranyag az MTA Munkatudományi Bizottsága és az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont által szervezett Munkaerő-kereslet és munkaerő-kínálat a magyarországi munkaerőpiacon című konferencián, Göd 2002. november 10-11.].

- Horváth Róbert (1992): A mai demográfiai elmélet a paradigmaváltás tükrében. *Demográfia*, 3-4, pp. 428-437.
- Kamarás Ferenc (1991): A termékenység alakulása a népesedéspolitikai intézkedések tükrében. *Demográfia*, 3-4, pp. 359-382.
- Kamarás Ferenc (1994): Új gyermekvállalási stratégiák. *Demográfia*, 3-4, pp. 315-328.
- Kemény István, Havas Gábor (1996): Cigánynak lenni. In: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás & Vukovich György (szerk): *Társadalmi Riport 1996*. Budapest: TÁRKI, pp. 352-380.
- Kemény István, Havas Gábor & Kertesi Gábor (1994): *Beszámoló a magyarországi roma (cigány) népesség helyzetével foglalkozó 1993 októbere és 1994 februárja között végzett kutatásról*. Budapest: MTA Szociológiai Intézet.
- Kemény István (1992): A magyarországi cigány lakosság. In: Kemény István: *Szociológiai írások*. Szeged: Replika. [Replika Könyvek 1.].
- Klinger András (1985): A világnépesség és a demográfiai távlatok. *Demográfia*, 4, pp. 458-477.
- Klinger András (1991): Magyarország demográfiai helyzete Európában. *Demográfia*, 1-2, pp. 19-60.
- Klinger András (szerk.) (1995): *Demográfia*. Budapest: KSH.
- Kovacsiné Nagy Katalin & Klinger András (szerk.) (1996): *Demográfia*. Budapest: KSH.
- Lakatos Miklós & Mészáros Árpád (1991): A Magyarországra menekülők főbb adatai. *Statisztikai Szemle*, 2, pp. 101-114.
- Livi-Bacci, Massimo (1999): *A világ népességének rövid története*. Budapest: Osiris.
- McRae, Hamish (1996): *A világ kétezerhúszban. Versenyben a hatalomért, kultúráért, jólétért*. Budapest: Aduprint.
- OECD (1991): *Migration: the demographic aspects*. Paris: OECD.
- Miltényi Károly (1994): Az utóbbi évek népesedési trendjei és ezek gazdasági háttere. *Demográfia*, 2, pp. 163-177.
- Polónyi István (2001): *Az oktatás gazdaságtana*. Budapest: Osiris.
- Radó Péter (1997): *Jelentés a magyarországi cigány tanulók oktatásáról*. Budapest: NEKH. [Szakértői tanulmány a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal számára].
- Sík Endre (1999): Migrációs potenciál a mai Magyarországon. *Európai Tükör*, 61, 93-118.
- Várnagy Tamás (1995): *"Átvilágítás" a közoktatásban: A közoktatási intézményrendszer és -hálózat 1995. évi országos felmérési adatai*. Budapest: MKM.
- Vukovich György (1997): Népesedési helyzetünk nemzetközi megközelítésben. *Társadalom és gazdaság Közép- és Kelet-Európában*, 2, pp. 217-232.
- Vukovich György (1991): Magyarország népesedéspolitikája. *Demográfia*, 1-2, pp. 61-70.

Mellékletek

1. táblázat

A teljes termékenységi ráta Európában

	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2002
Albánia	6,57	5,28	5,12	...	3,62	3,21	3,00	2,62	...	...
Ausztria	2,70	2,71	2,29	1,83	1,65	1,47	1,46	1,42	1,36	1,40
Belgium	2,56	2,62	2,25	1,74	1,68	1,51	1,62	1,56	1,66	1,62
Bosznia-Hercegovina	3,95	3,50	2,71	2,38	1,93	1,89	1,71	...	1,34	1,23
Bulgária	2,32	2,09	2,17	2,22	2,05	1,98	1,82	1,23	1,30	1,21
Ciprus	3,51	...	2,54	2,02	2,46	2,38	2,42	2,03	1,64	1,49
Csehország	2,11	2,18	1,90	2,40	2,10	1,96	1,90	1,28	1,14	1,17
Dánia	2,57	2,61	1,99	1,92	1,55	1,45	1,67	1,80	1,77	1,72
Egyesült Királyság	2,71	2,86	2,43	1,81	1,89	1,79	1,83	1,71	1,64	1,64
Észtország	1,96	1,93	2,16	2,04	2,02	2,12	2,04	1,32	1,34	1,37
Fehéroroszország	2,80	2,27	2,30	2,20	2,04	2,08	1,90	1,38	1,31	1,22
Finnország	2,72	2,48	1,83	1,68	1,63	1,64	1,78	1,81	1,73	1,72
Franciaország	2,73	2,84	2,47	1,93	1,95	1,81	1,78	1,71	1,88	1,89
Görögország	2,21	2,24	2,40	2,32	2,23	1,67	1,39	1,32	1,29	1,25
Hollandia	3,12	3,04	2,57	1,66	1,60	1,51	1,62	1,53	1,72	1,73
Horvátország	2,20	2,21	1,83	1,92	1,92	1,81	1,67	1,50	1,40	1,34
Írország	3,78	4,04	3,85	3,43	3,24	2,48	2,11	1,84	1,90	2,00
Izland	4,17	3,72	2,81	2,65	2,48	1,94	2,30	2,08	2,08	1,93
Lengyelország	2,98	2,69	2,26	2,26	2,26	2,32	2,05	1,62	1,34	1,24
Lettország	1,94	1,74	2,02	1,97	1,90	2,09	2,01	1,26	1,24	1,24
Litvánia	2,59	2,21	2,39	2,18	1,99	2,09	2,03	1,55	1,39	1,24
Luxemburg	2,37	2,39	1,97	1,55	1,49	1,38	1,60	1,69	1,76	1,63
Magyarország	2,02	1,82	1,98	2,35	1,91	1,85	1,87	1,57	1,32	1,30
Málta	...	...	...	2,17	1,98	1,99	2,04	1,82	1,72	1,46
Moldova	...	2,68	2,56	2,52	2,41	2,75	2,39	1,74	1,30	1,21
Németország	2,37	2,50	2,03	1,48	1,56	1,37	1,45	1,25	1,38	1,31
- NDK	2,35	2,49	2,19	1,54	1,94	1,74	1,50	0,84	1,22	...
- NSZK	2,37	2,51	1,99	1,45	1,45	1,28	1,45	1,34	1,38	...
Norvégia	2,91	2,95	2,50	1,98	1,72	1,68	1,93	1,87	1,85	1,75
Olaszország	2,41	2,66	2,43	2,21	1,64	1,42	1,33	1,20	1,24	1,23
Oroszország	2,56	2,12	2,00	1,97	1,86	2,05	1,90	1,34	1,21	1,32
Portugália	3,16	3,15	3,01	2,75	2,25	1,72	1,57	1,41	1,55	1,47
Románia	2,34	1,91	2,90	2,60	2,43	2,31	1,84	1,34	1,31	1,26
Spanyolország	2,77	2,94	2,88	2,80	2,20	1,64	1,36	1,18	1,24	1,25
Svájc	2,44	2,61	2,10	1,61	1,55	1,52	1,58	1,48	1,50	1,40
Svédország	2,20	2,42	1,92	1,77	1,68	1,74	2,13	1,73	1,54	1,65
Szerbia és Montenegró	2,57	2,53	2,30	2,33	2,29	2,22	2,10	1,89	1,66	1,71
Szlovákia	3,10	2,80	2,40	2,53	2,31	2,26	2,09	1,52	1,30	1,19
Szlovénia	2,18	2,46	2,12	2,17	2,10	1,71	1,46	1,29	1,26	1,21
Törökország	6,18	5,82	5,68	5,09	4,36	3,59	2,99	2,62	2,57	2,52
Ukrajna	2,23	1,99	2,09	2,02	1,95	2,02	1,89	1,38	1,09	1,10

Forrás: www.coe.int/t/e/social_cohesion/population

2. táblázat

A nők átlagos életkora az első gyermek születésekor Európában

	1960	1970	1980	1990	2000	2002
Ausztria	...	...	...	25,0	26,4	26,7
Belgium	24,8	24,3	24,7	26,4	...	...
Bosznia-Hercegovina	23,2	23,0	23,3	23,6	...	...
Bulgária	22,1	22,1	21,9	22,2	23,5	23,9
Ciprus	...	...	23,8	24,7	26,2	26,7
Csehország	22,9	22,5	22,4	22,5	25,0	25,6
Dánia	23,1	23,9	24,6	26,4	...	...
Egyesült Királyság	...	...	...	27,3	29,1	...
Észtország	...	24,1	23,2	22,9	24,0	24,6
Finnország	24,7	24,4	25,6	26,5	27,4	27,6
Franciaország	24,8	24,4	25,0	27,0	27,9	...
Görögország	25,9	25,0	24,1	25,5	...	...
Hollandia	25,7	24,8	25,7	27,6	28,6	28,7
Horvátország	23,4	23,1	23,4	24,1	25,5	25,9
Írország	...	...	25,5	26,6	27,8	...
Izland	...	21,3	21,9	24,0	25,5	26,0
Lengyelország	25,0	22,8	23,4	23,3	24,5	25,0
Lettország	...	...	22,9	23,0	24,4	24,9
Litvánia	...	...	23,8	23,2	23,9	24,3
Luxemburg	...	24,7	25,5	...	28,4	28,8
Magyarország	22,9	22,8	22,4	23,1	25,1	25,6
Moldova	...	...	...	...	...	23,0
Németország	25,0	24,0	25,0	26,6	28,2	...
- NDK	23,9	23,3	23,5	24,6	...	...
- NSZK	25,3	24,2	25,5	27,0	...	...
Norvégia	...	...	...	25,6	26,9	27,2
Olaszország	25,7	25,0	25,0	26,9	...	...
Oroszország	...	...	23,0	22,6	...	...
Portugália	...	...	24,0	24,9	26,5	26,8
Románia	...	22,6	22,5	22,7	23,6	24,1
San Marino	...	22,6	24,1	26,7	30,2	30,4
Spanyolország	...	...	25,0	26,8	29,1	...
Svájc	26,1	25,3	26,3	27,6	28,7	28,9
Svédország	25,5	25,9	25,3	26,3	27,9	28,3
Szerbia és Montenegró	22,7	22,7	23,3	23,9	25,0	...
Szlovákia	22,7	22,6	22,7	22,6	24,2	24,7
Szlovénia	24,8	23,7	22,9	23,7	26,5	27,2
Törökország	...	20,1	20,8	...	...	...

Forrás: www.coe.int/t/e/social_cohesion/population

3. táblázat

Nyers házassági ráta Európában (1000 lakosra jutó házasságkötések száma)

	1960	1970	1980	1990	2000	2002
Albánia	...	6,8	8,1	8,9	...	...
Ausztria	8,3	7,1	6,2	5,9	4,9	4,5
Belgium	7,1	7,6	6,7	6,5	4,4	3,9
Bosznia-Hercegovina	10,1	9,3	8,5	6,7	5,8	...
Bulgária	8,8	8,6	7,9	6,9	4,3	3,7
Ciprus	...	8,6	7,9	9,2	12,5	13,5
Csehország	7,7	9,2	7,6	8,8	5,4	5,2
Dánia	7,8	7,4	5,2	6,1	7,2	6,9
Egyesült Királyság	7,5	8,5	7,4	6,5	5,1	4,8
Észtország	10,0	9,1	8,8	7,5	4,0	4,3
Fehéroroszország	11,0	9,3	10,1	9,7	6,2	6,7
Finnország	7,4	8,8	6,1	5,0	5,1	5,2
Franciaország	7,0	7,8	6,2	5,1	5,1	4,7
Görögország	7,0	7,7	6,5	5,8	4,6	...
Hollandia	7,8	9,5	6,4	6,4	5,5	5,2
Horvátország	8,9	8,5	7,2	6,0	4,8	5,1
Írország	5,5	7,0	6,4	5,1	5,0	5,0
Izland	7,4	7,8	5,7	4,5	6,3	5,6
Lengyelország	8,2	8,6	8,6	6,7	5,5	5,0
Lettország	11,0	10,2	9,8	8,9	3,9	4,2
Liechtenstein	5,7	5,9	7,1	5,6	7,2	5,1
Litvánia	10,1	9,5	9,2	9,8	4,8	4,7
Luxemburg	7,1	6,4	5,9	6,1	4,9	4,5
Magyarország	8,9	9,3	7,5	6,4	4,7	4,5
Málta	...	...	...	7,1	6,7	5,8
Moldova	9,3	9,4	11,5	9,4	6,0	6,0
NDK	9,7	7,7	8,0	6,3	3,9	...
Németország	9,5	7,4	6,3	6,5	5,1	4,8
Norvégia	6,6	7,6	5,4	5,2	5,6	5,3
NSZK	9,4	7,3	5,9	6,6	5,4	...
Olaszország	7,7	7,3	5,7	5,6	4,9	4,5
Oroszország	12,5	10,1	10,6	8,9	6,2	7,1
Portugália	7,8	9,4	7,4	7,2	6,2	5,4
Románia	10,7	7,2	8,2	8,3	6,1	5,9
Spanyolország	7,8	7,3	5,9	5,7	5,4	5,1
Svájc	7,8	7,6	5,7	6,9	5,5	5,5
Svédország	6,7	5,4	4,5	4,7	4,5	4,3
Szerbia és Montenegró	9,0	9,2	7,6	6,3	5,5	5,4
Szlovákia	8,1	7,9	7,9	7,6	4,8	4,7
Szlovénia	8,8	8,3	6,5	4,3	3,6	3,5
Törökország	...	...	8,2	8,2	6,8	6,6
Ukrajna	10,7	9,8	9,3	9,3	5,6	6,6

Forrás: www.coe.int/t/e/social_cohesion/population

4. táblázat

Nyers válási ráta Európában (válások száma 1000 lakosra)

	1960	1970	1980	1990	2000	2002
Albánia	...	0,8	0,8	0,8	...	...
Ausztria	1,1	1,4	1,8	2,1	2,4	2,4
Belgium	0,5	0,7	1,5	2,0	2,6	3,0
Bosznia-Hercegovina	1,0	0,8	0,6	0,4	0,5	0,6
Bulgária	0,9	1,2	1,5	1,3	1,3	1,3
Ciprus	...	0,3	0,3	0,6	1,7	1,9
Csehország	1,4	2,2	2,6	3,1	2,9	3,1
Dánia	1,5	1,9	2,7	2,7	2,7	2,8
Egyesült Királyság	0,5	1,1	2,8	2,9	2,6	2,6
Észtország	2,1	3,2	4,1	3,7	3,1	3,0
Fehéroroszország	0,7	1,9	3,2	3,4	4,3	3,8
Finnország	0,8	1,3	2,0	2,6	2,7	2,6
Franciaország	0,7	0,8	1,5	1,9	1,9	1,9
Görögország	0,3	0,4	0,7	0,6	1,1	...
Hollandia	0,5	0,8	1,8	1,9	2,2	2,1
Horvátország	1,2	1,2	1,2	1,2	1,0	1,0
Írország	...	...	...	...	0,7	0,7
Izland	0,7	1,2	1,9	1,9	1,9	1,9
Lengyelország	0,5	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
Lettország	2,4	4,6	5,0	4,0	2,6	2,5
Liechtenstein	...	...	0,8	0,9	3,9	2,8
Litvánia	0,9	2,2	3,2	3,4	3,1	3,0
Luxemburg	0,5	0,6	1,6	2,0	2,4	2,4
Magyarország	1,7	2,2	2,6	2,4	2,3	2,5
Málta	...	0,7	1,8	2,1	2,7	2,8
Moldova	0,9	2,1	2,8	3,0	2,7	3,5
NDK	1,4	1,6	2,7	2,0	1,9	...
Németország	1,0	1,3	1,8	1,9	2,4	2,4
Norvégia	0,7	0,9	1,6	2,4	2,2	2,3
NSZK	0,9	1,3	1,6	1,9	2,5	...
Olaszország	...	...	0,2	0,5	0,7	...
Oroszország	1,5	3,0	4,2	3,8	4,3	5,9
Portugália	0,1	0,1	0,6	0,9	1,9	2,7
Románia	2,0	0,4	1,5	1,4	1,4	1,5
San Marino	...	...	...	0,7	1,4	1,6
Spanyolország	...	...	...	0,6	1,0	0,9
Svájc	0,9	1,0	1,7	2,0	1,5	2,2
Svédország	1,2	1,6	2,4	2,3	2,4	2,4
Szerbia és Montenegró	1,4	1,1	1,2	1,0	0,8	0,8
Szlovákia	0,6	0,8	1,3	1,7	1,7	2,0
Szlovénia	1,0	1,1	1,2	0,9	1,1	1,2
Törökország	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5	0,7
Ukrajna	1,2	2,9	3,6	3,7	4,0	...

Forrás: www.coe.int/t/e/social_cohesion/population

5. táblázat

A fiatal népesség területi eloszlása Magyarországon 2004-ben

területi egység, népesség-nagyság-kategória	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	30–	Összesen
Budapest	68 825	66 168	77 784	88 033	119 490	1 285 009	1 705 309
városok	226 931	247 329	294 686	329 840	360 285	3 417 011	4 876 082
községek	180 592	208 455	235 347	221 516	235 855	2 453 586	3 535 351
együtt	476 348	521 952	607 817	639 389	715 630	7 155 606	10 116 742
<i>településnagyság</i>	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	30–	Összesen
– 999	38 369	44 856	50 569	46 299	49 402	551 662	781 157
1 000 – 1 999	46 633	54 925	62 409	58 408	62 573	643 241	928 189
2 000 – 4 999	77 017	88 703	101 150	98 103	103 061	1 040 948	1 508 982
5 000 – 9 999	48 904	54 806	63 102	63 393	66 158	661 799	958 162
10 000 – 19 999	54 918	61 052	71 458	75 955	79 344	770 707	1 113 434
20 000 – 49 999	56 796	61 394	72 707	79 367	85 966	846 298	1 202 528
50 000 – 99 999	32 774	35 518	43 077	51 539	57 728	541 015	761 651
100 000 – 299 999	52 112	54 530	65 561	78 292	91 908	814 927	1 157 330
Budapest	68 825	66 168	77 784	88 033	119 490	1 285 009	1 705 309
együtt	407 523	455 784	530 033	551 356	596 140	7 155 606	10 116 742

5. táblázat (folytatás)

A fiatal népesség területi eloszlása Magyarországon 2004-ben

területi egység, népességnagyság-kategória	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	30–	Összesen
Budapest	14,40	12,70	12,80	13,80	16,70	18,00	16,90
városok	47,60	47,40	48,50	51,60	50,30	47,80	48,20
községek	37,90	39,90	38,70	34,60	33,00	34,30	34,90
együtt	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
<i>településméret</i>	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	30–	Összesen
– 999	8,10	8,60	8,30	7,20	6,90	7,70	7,70
1 000 – 1 999	9,80	10,50	10,30	9,10	8,70	9,00	9,20
2 000 – 4 999	16,20	17,00	16,60	15,30	14,40	14,50	14,90
5 000 – 9 999	10,30	10,50	10,40	9,90	9,20	9,20	9,50
10 000 – 19 999	11,50	11,70	11,80	11,90	11,10	10,80	11,00
20 000 – 49 999	11,90	11,80	12,00	12,40	12,00	11,80	11,90
50 000 – 99 999	6,90	6,80	7,10	8,10	8,10	7,60	7,50
100 000 – 299 999	10,90	10,40	10,80	12,20	12,80	11,40	11,40
Budapest	14,40	12,70	12,80	13,80	16,70	18,00	16,90
együtt	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
területi egység, népességnagyság-kategória	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	30–	Összesen
Budapest	4,00	3,90	4,60	5,20	7,00	75,40	100,00
városok	4,70	5,10	6,00	6,80	7,40	70,10	100,00
községek	5,10	5,90	6,70	6,30	6,70	69,40	100,00
együtt	4,70	5,20	6,00	6,30	7,10	70,70	100,00
<i>településméret</i>	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	30–	Összesen
– 999	4,90	5,70	6,50	5,90	6,30	70,60	100,00
1 000 – 1 999	5,00	5,90	6,70	6,30	6,70	69,30	100,00
2 000 – 4 999	5,10	5,90	6,70	6,50	6,80	69,00	100,00
5 000 – 9 999	5,10	5,70	6,60	6,60	6,90	69,10	100,00
10 000 – 19 999	4,90	5,50	6,40	6,80	7,10	69,20	100,00
20 000 – 49 999	4,70	5,10	6,00	6,60	7,10	70,40	100,00
50 000 – 99 999	4,30	4,70	5,70	6,80	7,60	71,00	100,00
100 000 – 299 999	4,50	4,70	5,70	6,80	7,90	70,40	100,00
Budapest	4,00	3,90	4,60	5,20	7,00	75,40	100,00
Együtt	4,70	5,20	6,00	6,30	7,10	70,70	100,00

6. táblázat

Az egyes ifjúsági korcsoportok létszámának előreszámított létszáma

	korcsoportok				
	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24
1995	307,7	318,5	338,5	441,8	389,6
1996	301,7	317,5	330,3	418,5	412,9
1997	291,6	318,7	323,8	398,0	431,1
1998	281,7	317,7	321,1	377,6	442,7
1999	272,1	315,1	321,2	358,1	447,7
2000	262,2	312,5	322,0	341,4	433,3
2001	255,3	307,0	321,2	333,3	409,1
2002	251,4	296,4	322,0	326,6	393,2
2003	250,2	285,8	320,8	323,6	376,4
2004	251,4	275,5	317,9	323,5	359,6
2005	254,4	264,8	314,8	323,9	344,7
2006	256,6	257,2	308,5	322,7	337,2
2007	259,0	253,3	297,9	323,6	330,5
2008	260,9	252,1	287,4	322,3	327,5
2009	262,5	253,3	277,1	319,5	327,4
2010	263,3	256,3	266,3	316,4	327,9
2011	263,6	258,6	258,8	310,1	326,7
2012	263,6	260,9	254,9	299,6	327,6
2013	263,6	262,9	253,7	289,1	326,4
2014	263,7	264,4	254,9	278,8	323,5
2015	263,7	265,2	257,9	268,0	320,4
2016	263,7	265,5	260,2	260,5	314,2
2017	263,5	265,5	262,5	256,6	303,7
2018	263,1	265,6	264,5	255,4	293,2
2019	262,3	265,6	266,1	256,6	283,0
2020	261,3	265,7	266,9	259,6	272,3
2021	259,8	265,6	267,1	261,9	264,8
2022	257,8	265,4	267,2	264,3	260,9
2023	255,2	265,0	267,2	266,2	259,7
2024	252,3	264,3	267,2	267,8	260,9
2025	249,0	263,3	267,3	268,6	263,9
2026	245,5	261,8	267,3	268,9	266,2
2027	242,0	259,8	267,1	268,9	268,6
2028	238,6	257,2	266,7	269,0	270,5
2029	235,4	254,3	266,0	269,0	272,1
2030	232,4	251,0	265,0	269,1	272,9

Forrás: Habcsek (alapváltozat)

7. táblázat

Az elveszületések száma megyénként

élveszületés	1985	1990	1995	1998	2000	2001
	1000 lakosra					
Budapest	10,0	9,6	8,6	7,9	8,2	8,3
Vas	11,4	11,4	10,5	8,4	8,5	8,6
Zala	12,5	11,3	9,8	8,5	8,3	8,4
Veszprém	13,0	12,5	11,1	8,9	8,7	8,5
Győr-Moson-Sopron	12,6	11,9	10,6	8,9	9,0	8,9
Tolna	12,1	12,7	10,7	8,9	9,4	8,8
Békés	11,8	11,7	10,4	9,1	9,2	9,1
Fejér	13,3	13,2	11,0	9,2	9,3	9,2
Csongrád	11,8	11,7	11,0	9,2	9,2	9,0
Baranya	12,2	12,3	10,7	9,3	9,4	9,1
Heves	11,4	11,3	10,1	9,3	9,4	9,5
Komárom-Esztergom	13,3	12,5	10,8	9,5	9,5	9,4
Bács-Kiskun	12,6	12,8	11,3	9,5	9,9	9,2
Somogy	12,0	12,3	11,1	9,7	9,8	9,5
Nógrád	11,8	12,0	11,1	9,7	9,9	9,6
Jász-Nagykun-Szolnok	13,0	13,0	11,6	10,1	10,2	10,1
Pest	12,4	12,1	11,7	10,3	10,6	10,2
Hajdú-Bihar	14,1	14,4	13,0	11,2	11,1	10,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	13,6	13,9	12,6	11,4	11,3	10,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	15,4	14,8	13,8	12,8	12,0	11,5
összesen	12,3	12,1	11,0	9,6	9,7	9,7

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek és Statisztikai Évkönyvek alapján

Summary

István Polónyi – János Timár:
Educational policy and demographics

Institute for Higher Education Research, Budapest, 2006
Research Papers 274

Population processes play an important part in the development of education. First of all, this study introduces population theories, after which population policy is presented in a few words too. The study makes a review of the population processes and their national characteristics that are the most important in terms of education, such as: how have fertility, birth rates, marriages, divorces and migration changed in Hungary?

After this, the study will give forecasts concerning the probable number and composition of the population in Hungary. The important part of study comes with presentation of the most likely developments for the educational system in Hungary on the basis of international tendencies.

The study notes that an understanding of demographics is essential when it comes to education policy. Looking at changes in the numbers of the young people is something necessary so that we get to understand the extreme fluctuations going on in the country's population. The long-term effects of national population 'processes' are basically connected with the quality of the education on offer.

A Felsőoktatási Kutatóintézet legújabb kiadványai

Kutatás közben füzetsorozat: A jelen kiadvány hátoldalán

Educatio folyóirat

Legújabb számaink:

2006/1, Mérleg, 2002-2006
2005/4, Óvodák
2005/3, Egyházak és oktatás
2005/2, Hallgatói mobilitás
2005/1, Budapest

Szerkesztés alatt:

2006/3, Ötvenhat
2006/2, Képzés és munkaerőpiac

Társadalom és oktatás könyvsorozat

2006

30. Kozma Tamás – Rébay Magdolna (szerk.): Felsőoktatási akkreditáció
Közép-Európában

2005

29. Karády Viktor: A francia egyetem Napóleontól Vichyig
28. Lukács Péter: A felsőoktatás „tömegesedése”
27. Kozma Tamás: Kisebbségi oktatás Közép-Európában

2004

26. Lukács Péter – Nagy Péter Tibor (szerk.): Oktatáspolitikai Válogatás a
hazai szakirodalomból
25. Polónyi István: A hazai oktatás gazdasági jellemzői a 20-21. századfor-
dulón
24. Hrubos Ildikó (szerk.): A gazdálkodó egyetem

2003

23. Forray R. Katalin – Hegedüs András: Cigányok, iskola, oktatáspolitikai
22. Hrubos Ildikó: A "bolognai folyamat"
21. Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: Cigány gyerekek az álta-
lános iskolában

A Felsőoktatási Kutatóintézet kiadványai megrendelhetők az Intézet honlapján
keresztül (www.hier.iif.hu).

A Kutatás közben sorozat újabb füzetei:

2006

- 273 Tót Éva:** A munkavégzéshez kapcsolódó informális tanulás
272 Gábor Kálmán: Kollégisták a felsőoktatásban
271 Bajomi Iván – Berényi Eszter – Erőss Gábor – Imre Anna: Ahol ritka jószág a tanuló
– Oktatásirányítás, cselekvési logikák és egyenlőtlenségek Budapesten
270 Gábor Kálmán – Szemerszki Marianna: Sziget Fesztivál 2005
269 Szemerszki Marianna: A nem állami felsőoktatási intézmények hallgatói

2005

- 268 Liskó Ilona:** A roma tanulók középiskolai továbbtanulása
267 Sáska Géza: A szocialista és a polgári nevelés radikális alternatívái
266 Havas Gábor – Liskó Ilona: Szegregáció a roma tanulók általános iskolai
oktatásában
265 Polónyi István: A felsőoktatási beiskolázási keretszámok szakmai szerkezete

2004

- 264 Tót Éva:** Oktatási indikátorok – Az OECD INES Network-B tevékenysége
263 Györgyi Zoltán – Mártonfi György: A Leonardo mobilitási program hatása a résztvevőkre
262 Polónyi István: Patyomkin finanszírozás – Hogyan tovább a felsőoktatás finanszírozásával?
261 Török Balázs: A gyermeküket óvodáztató szülők körében végzett országos felmérés eredményei
260 Török Balázs: A kisgyermekkorai nevelés és gondozás nemzetközi összehasonlításának alapja
259 Liskó Ilona: Perspektívák a középiskola után
258 Biró Zs. – Hrubos I. – Lovász G. – Pásztor A.: Az oklevélmelléklet rendszere néhány európai egyetemen
257 Liskó Ilona: A szakképző iskolák kollégiumai
256 Polónyi István: A felnőttképzés megtérülési mutatói
255 Polónyi István: A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején
254 Forray R. Katalin – Híves Tamás: A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000)

A Felsőoktatási Kutatóintézet kiadványai megrendelhetők az Intézet honlapján keresztül (www.hier.iif.hu).